

ASTEARI ZEHARKA BEGIRA

Taberoren desira da benetan
bihotz onekoa **IÑAKI ALTUNA > 11**

NORENA DA ILARGIA?: Ilargirako
lasterketan, arau lausoak eta gero
eta parte hartzaile gehiago **> 4**

2023ko irailaren 16a | XVII. urtea • 842. zenbakia
0,50 euro

GAUR8

mila leiho zabalik
www.gaur8.info

METAK, LAUSOTZEN ARI DEN BIZIMODU BATEN PAISAIA

HERNANIKO ALKATXURAIN BASERRIKO
PATXI ARTOLA IRATZEA MOZTEN ETA
BILTZEN HARRAPATU DUGU, GERO
METAK EGITEKO. AZKENETARIKO META
EGILEAK DIRA; EZ TRADIZIOA
ZAINTEKO MALENKONIAZ, BELARRA
ETA IRATZEA GORDETZEKO MODURIK
ONENA DELA USTE DUTELAKO BAIZIK.
«AZIENDARENTZAT ONENA DA, BAI
JATEKO BAI AZPITARAKO».

> 16 Jon URBE | FOKU

**Ilargira lasterketa abiada bizian:
gero eta parte-hartzaile gehiago,
baina arau oso lausoak** 04

**Karramarro urdina,
Mediterraneoko mamu berria** 08

**Euskal gazteak indartsu ibili dira
Munduko Sokatira Txapelketan** 12

**Iratze-metak, desagertzeko zorian
dagoen bizimodu baten paisaia** 16

In fraganti: Andoni Sainz 22

**Adinkeria publizitatean: markek
jadanik ez dituzte ezkututzen
urdindutako ileak** 28

Juantxo Egañaren behatzulotik 31

SINADURAK:

- 03 **Maite Ubiria Beaumont:** Iraungitze datarik gabeko formula: hitza eta erabakia
- 10 **Saioa Aginako Lamarain:** Beldurrak landuz
- 11 **Iñaki Altuna:** Taberoren desira da benetan bihotz onekoa
- 20 **Leire Lareki Sanchez eta Eneko Mendiluze Plaza:** Eneagrama (II): Jatorria eta giza pasioak
- 21 **Xabier Izaga Gonzalez:** Elkar ulertzeko baldintzak: azalpen juridiko eta politikoa
- 25 **Amaia Ballesteros**
- 27 **Miren Azkarate Badiola:** Egokitu-turu-turu-tu!
- 27 **Amagoia Mujika Telleria:** Parekoa irakurtzen jakin
- 30 **Rosa Arruabarrena:** Adimen Artifizial Sortzailearen iraultza azkarra

{ datorrena } Maite UBIRIA BEAUMONT

Iraungitze-datarik gabeko formula: hitza eta erabakia

Urtemugaz eta hitzordu bereziz beteriko asteak ditugunean zaila bilakatzeko da hautuak egitea. Are nekezago bilakatzeko da, hala eta guztiz ere, erromantizismoan erori gabe, iraganeko pasarte esanguratsu horiek utzitako irakaspenen uzta biltzea.

Irailaren 11tik hasita, Salvador Allenderen betaurreko hautsiek justizia soziala eta herrien askapena sustatzeko prozesuak zein hauskorrak diren erakutsi digute. 50 urte geroago, ordea, zumardiak berriro ere libre zeharkatzeko tipi-tapa ari dira txiletarrak. 1973ko estatu kolpea bultzatu zuten interesen defendatzaile gorenak inoiz espero ez zuen eraso jasan zuen egun berean 2001. urtean. Ameriketara bezala munduko beste bazter askotan ere askatasun haizeak seko oztopatzeko, aldi oro, gerra esportatu duten AEBek etxean jaso zuten balizko bake egoera batean inoiz harturiko kolperik latzena. Milaka eta milaka herritar hil, torturatu, kartzelatu eta, kasu batzuetan, desagerrarazi zituzten erregimenen babesleak Peter Ustinov dramaturgoak «pobreen gerra» bezala definitu zuen terrorismoaren atzaparkada pairatu zuen. Su eta hauts artean desagerturiko herritar soilez osaturiko argazki bilduma ezarri zuten haien senideek New Yorkeko Dorre Bikiak ziren inguruetan. Hala, Txilen, Argentinan eta hainbeste herri martiritan islatu zen oinazearen irudiarekin, distantziatik bada ere, mosaikoa partekatu zuten.

Haien herrialdean bizi diren eta munduan barreiatu dauden txiletarrek ere mende erdi bat atzera begiratzeko ariketa konplexuari ekin diote. Orduan herrialdea birrindu zuen gaitza berriz ere ez suspertzeko osagarrikerik eraginkorra den memoria landuz. Kartzela eta erbesteratzea izan dira status quo injustua

aldatzeko atrebentzia agertu dutenek ordaindutako prezioa. Oso urruti ez dugu joan behar, burdinazko barroteek gure paisaia duten presentzia jabetzeko.

Izan ere, Meliton Manzanos torturatuaren eta nazien kolaboratzailearen figura desitxuratu beriktimazioa betikotzen duen memoriala bere aginte eremuan zabalik delako aparteko tripako minik azaltzen ez duen Iñigo Urkullu lehendakaria eskuin muturraren ur nahasietan sartu da arraun egitera etorkizunera begirako memoriaren bandera astindu beharrean.

Irailaren 11. Diada. Iraganean bezala orainaldiaren ertzetara erbesteratzearen lainopean heldu da Katalunia. Herriaren hitzari bide ematearren jazarpena pairatu duen “prozes” delakoaren azken erbesteratuak

Azken preso eta erbesteratua bueltatuko den eguna orrialde berria idazteko aukera bezala irudikatu ordez, lagun bat etxean ikusteko gogoira irain bilakatzeko duen agintariak ulermen arazoa du

«ja soc aqui» noiz esan ahalko duen esperoan. Gatazka guztietan, indarkeriaren logika –horrek dakartzan oinaze guztiak aintzat harturik– baztertzerakoan, konponbideak loratzeko aukerak azaltzen dira.

Espaniar estatuan sortu den abaguneri betaurreko hautsien ordez begirada zabalarekin so egiteko interes osoa du bere lurraldearen zati bat Penintsulan duen herriak. Elkarrizketa eta demokrazia. Hitza eta erabakia. 25 urte igaro dira Lizarra-Garaziko Akordioaren bidez hazia ezarri zenetik. Adostasun agenda eguneratu eta zabaltzeko ordua da. Tourra zein Vuelta kari errepedeatatik behin eta berriro hauspotu den nazio identifikazioa baino GPS fidagarriagorik, zer? •

NORENA DA ILARGIA?

Ilargirako lasterketan arau lausoak eta gero eta parte hartzaile gehiago daude

India ilargiratzea lortu duen laugarren herrialde bihurtu zen abuztuaren 23an. Chandrayaan-3ren misio espazialak arrakasta handia izan zuen Ilargiaren hego poloan azalera jaitsi zenean, maniobra konplexu baten ondoren.

Mugarri hori Ameriketako Estatu Batuek, Sobietar Batasunak eta Txinak bakarrik lortu dute orain arte.

Jauzi horrekin, gainera, Indiak aurrea hartu die beste potentzia espazialei. Izan ere, egun batzuk lehenago bakarrik, Errusiak porrot egin zuen hego poloan bere ontzia ilargiratzen.

Ilargiratzea lorpen berezia da Indiarentzat, 2019an bere aurreko misioarekin gertatutakoaren ondoren. Chandrayaan-2 ontziak helburu bera zuen eta Ilargiaren azalera ukitzeko desazelerazio maniobran porrot egin zuen, orain Errusiari gertatu zaion moduan.

Indiak Errusiari irabazi dion etapa honek argi uzten du lasterketa espaziala ez dela dagoeneko biren kontua, joan den mendean bezala.

Lehiaketa hartan Neil Armstrong astronauta estatubatuarrek ospea irabazi zuen 1969an, Ilargia zapaldu zuen lehen pertsona izan zelako, baina Sobietar Batasunaren Ilargia-2 misioa izan zen 1959an Ilargira iritsi zen lehen espazio-ontzia, eta Ilargia-9 misioa izan zen, 1966an, ilargiratze leun bat egiten lehena. Ahaztu gabe Yuri Gagarin 1961ean espaziora atera zen lehenengo pertsona izan zela.

Oraingoan lehiakide ugari parte hartzen dute espazio lasterketan. Gero eta gehiago. Eta orain, helmugan, satelitearen

📁 **ESPAZIOA** / Pablo RUIZ DE ARETXABALETA

Norena de Ilargia? Sor daitezke jabego pribatuak? Sor daitezke herrialdeak? Erosi egin daitezke? Ustiatu daitezke haren baliabideak? Ilargira iristeko lasterketan gero eta parte hartzaile gehiago daude –estatuak zein pribatuak– eta Lurreko gatazkak hara eramateko arriskua dago. AEBak haien legea nagusitzen hasi dira.

baliabideen ustiapena dago. Esaterako, Indiako ontzia Ilargira iritsi eta bi aste geroago, Japoniako Esplorazio Aeroespazialeko Agentziak (JAXA) ilargiratze-modulu bat orbitaratu zuen.

Beste lehiakideek bezala, porrotak izan ditu Japoniak bere lasterketan eta Ilargia zapaltzea helburu zuten hainbat misio ere huts egin dute Japoniako espazio industriari kolpe gogorra emanda. Slim modulua da Japoniak bere

lehen ilargiratze arrakastatsua egiteko egin duen ahalegin berria. Hori lortuz gero, Japonia Ilargira modulu bat helarazi duen bosgarren herrialdea izango litzateke.

Modulua Lurraren satelite naturalaren orbitan hiruzpatalau hilabete barru sartzea eta lau edo sei hilabete barru ilargiratzen saiatzea espero da, Inork ez du galdu nahi bere bandera kokatzeko aukera, Far Westeko konkista bezalako lasterketa batean. Edo Erdi

Ilargiaren irudia Lurretik.
David GANNON/AFP

Aroko jauntxoek lurra bereganatzeko egiten zituzten bozketan bezala.

Turkiak eta Ekialdeko Ertaineko hainbat herrialdek ere misioak prestatu dituzte, nahiz eta hain anbiziotsuak ez izan. Israelek ere estropezuekin hasi zuen lasterketa. Bere Beresheet 1 modulua Ilargira iritsi zen 2019an, baina talka egin zuen azalarekin motoren arazoengatik, justu ilargiratze momentuan. Zientzia lari eta ingeniari israeldarrak hurrengo misioan lan egiten ari dira –Beresheet 2– datorren urtean jaurtitzeko.

SpaceIL enpresak egingo duen Beresheet 2ren helburua bi ilargiratze-modulu bidaltzea da, Ilargiaren bi kokaleku tara, eta espazio-ontziak orbitatzaile bat ere jarriko du.

Proiektu horren bidez, Israelek beste herrialdeekin azpikontratuak egin nahi ditu, teknologia zatiak eraikitzeko. Horien artean, Arabiar Emirri Batuek, eta agintari israeldarrek diotenez, beste sei estatu ere prest daude parte hartzeko.

Europak, bere aldetik, Prospect izeneko misioa bidaliko du 2026an. Robot batek lurra zulatuko du, laginak hartu eta 100 gradutan berotuko ditu, konposatu lurrunkorrik ikertzeko, horien artean ur-lurruna.

TXINA, AURRETIK

1991n Sobietar Batasuna erori zenetik, Errusiak ez zuen zundarik bidali Lurraren orbitatik harago. Ilargia-24 izan zen 1976an Lurreko sateliteri iritsi zen azken ontzi sobietarra. Orain, Errusiak berriro Ilargiaren konkistari ekin dio, mende erdi geroago, Ilargi-25 izeneko bere ondorengoarekin. Baina lasterketaren

Indiak aurrea hartu die beste potentzia espazialei bere modulua Ilargiaren hego poloan jarrita. Egun batzuk lehenago Errusiak porrot egin zuen hara iristeko saiakeran

Behaketen arabera, hego poloan, kraterretan ezkutatutako izotz itxurako 270.000 milioi tona ur egon daitezke. Horregatik, inguru horretara iristeko potentzia guztien grina

etapa horretan –hego poloan lehen espazio-ontzia kokatzea– bere burua irabazle ikusten zuenean, estropezu egin du: Ilargia-25ak Ilargiaren kontra jo zuen eta Indiak aurrea hartu dio.

Aurretiazko azterketaren emaitzen arabera, istripuaren arrazoiak aurretik kalkulatuak «balkadako parametro errealen desbideratzea» izan zen.

Ura bilatzea, ilargiratzeko teknologia garatzea eta laginak hartzea –Ilargiaren azalera ikertzeko– ziren huts egin duen misioaren helburua.

ILARGIKO URA

Izan ere, Errusiak Ilargian ura aurkitzen lehen herrialdea izan nahi zuen. Aurkikuntza horrek etorkizunean giza bizitza ahalbidetu lezake satelitean. Egindako behaketen arabera, hego poloan, kraterretan ezkutatutako izotz itxurako ura egongo litzateke.

Horregatik, inguru horretara iristeko potentzia guztien grina. Ilargia kolonizatzeko eta Martera bidaiatzeko oinarria izan daitekeelako.

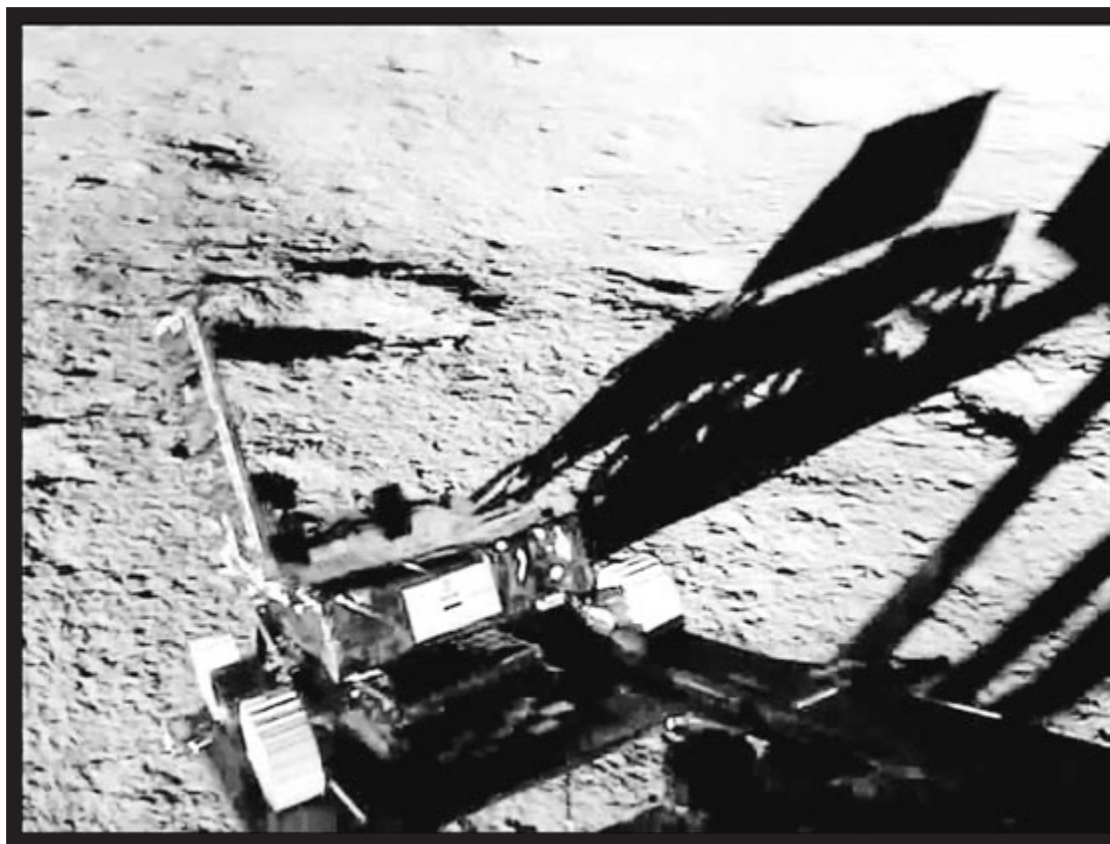
Ikertzaileen arabera, izotz bezala lurrean sakabanatutako kristaletan 270.000 milioi tona ur egon daitezke. Erabiltzea ez da erraza izango, baina Ilargiko lasterketa irabazi nahi duen potentziak eskuratu beharko du.

PSYCHE ASTEROIDE METALIKO ERRALDOIRAKO MISIOA URRIAN ESPAZIORATUKO DA

NASAREN Psyche misioa urriaren 5ean aireratuko da Cañaveral lurmuturretik, izen bereko asteroide metaliko erraldoira bidean, eguzki sistemako handienera. Laurie Leshin NASAko Zurrusta-Propulsioko Laborategiko (JPL) zuzendariak esan zuenez, «planetaren nukleoei buruzko pistak ematen dituen eta planetaren gure eguzki-sistemaren lehen etapetan nola sortzen diren eta eboluzionatzen duten erakusten duen asteroide metaliko baterako lehen misioa da». Izan ere, asteroideak planeta eta ilargi guztiak osatu zituzten lehen blokeetako soberakinak dira. Sei urteko eta 3.600 milioi kilometroko bidaia izango da. 2026tik 2031ra, gorputz horren gainean orbitatuko du espazio sakonean. Asteroidearen eremu magnetikoari eta gainazalaren osaerari buruzko informazio oso baliotsua emango du. «Lehenengo aldiz gainazal metalikoa duen gorputz bat ikusiko dugu. Merkurio, Venus, Marte eta gure Ilargia bezala haitzez

egindako gorputzak bisitatu ditugu, eta Jupiter bezala izotzez eta gasez egindakoak ere bai, baina inoiz ez dugu ikusi asteroide metalikorik. Eta uste dugu Psyche hori dela», adierazi zuen Lindy Elkins-Tanton misioaren zientzialari nagusiak. Horrek bihurtzen du Psycheren misioa hain «zirrargarria eta garrantzitsua, ez baitakigu zer ikusiko dugun», gaineratu zuen.

Baina asteroideak ere meatzaritzako gune apartak dira. Gutxienez epe luzera, gaur egun ez baitago haien aberastasunak ustiatzeko baliabide teknologiko egokirik. Metalak, lur arraroak eta Lurrean balio handikoak diren elementuak dituzte. Ikertzaileek uste dute Psychen batez ere burdina eta nikela daudela dentsitate handian –4 tona metro kubikoko–; gaur egun Lurrean gastatzen dena kontuan hartuta, milaka urterako balioko lukeena. Baliteke uranioa, urrea, platinoa edo rodioa eta ura ere izatea.

Indiak bidalitako Chandrayaan-3, Ilargiko azalera jaisten. AFP

Abuztuan izandako istripuak atzeratzen ez badu, Errusiak 2028an Ilargia-27 zunda jaurtitzea aurreikusi du eta zuzatzaile bat izango du, zoruko laginak hartzeko.

Oraingoan, India eta Txina lasterketako buruan jarri dira. Gutxienez, ilargiratzeko etapen. Txinak, gainera, Espazio Estazioaren eraikuntza oso aurreratua du, Nazioarteko Espazio Estazioa azken urteetara iristen ari den unean, hain zuzen ere.

2013rako Txina robot bat gure satelitean jartzen zuen hirugarren herrialdea bihurtu zen, eta duela hiru urte robot bat bidali zuen eta laginak hartzeaz gain, orbitan geratu zen modula eraman eta Lurrera ekartzeari lortu zuen. Eta dagoeneko erronka nagusirako prestakuntzak hasi ditu: 2030. urtea

baino lehen gizakiak Ilargira bidaltzea eta hego poloan base bat eraikitzea.

Bere asmoa «Ilargiko baliabideak ustiatzeko oinarri sendoa» jartzea da. Baina azpian AEBekiko lehia dago. Lurrean Txina eta AEBen arteko gatazka ekonomikoa, militarra eta geopolitikoa pil-pilean dago eta espazioan ere ez da guxtiagorako.

«Txina iristea eta ura berea dela esatea galarazi nahi dugu», adierazi zuen Bill Nelson NASako administratzaileak.

«Lasterketa batean gaude, bai. Adi egon behar dugu saihesteko, ikerketa zientifiko baten aitzakiapen, leku batera iristea eta esatea 'Egon zaitzete urrun, hemen gaude, hau da gure lurraldea'», ohartarazi zuen Nelsonek.

«Ez dugu parte hartzen lasterketa espazial batean beste herrialde batekin, zentzu horretan lehiak ez duelako zentzurik», erantzun zuten Txinako arduradunek.

Baina AEBak beraiek ere lokalizazioak ez ezik, orbitak eta

irradi frekuentziak ere bereganatzeko lanean ari dira.

AEBek eta NASAk bultzatutako Artemis proiektuak Txinaren helburu bera du: 2025ean hego polora iristea jarri dute helmuga. Eta ilargiratzeko ia toki berak aukeratu dituzte. Izan ere, Ilargia handia izanik ere, baliabideak eskuratzeko toki egokiak potentzia guztien jomugan daude, eta hori egoera gatazkatsua da.

AEBen planak SpaceX (Elon Musk), Boeing edo Blue Origin (Jef Bezos) enpresa handien elkarlana eta dirutza itzela behar du. 93.800 milioi dolarreko gastua aurreikusitako 2012 eta 2025 artean, baina ba-

«Txina iritsi eta ura berea dela esatea galarazi nahi dugu. Lasterketa batean gaude, bai. Adi egon behar dugu», onartu zuen Bill Nelson NASako administratzaileak

Txinak dagoneko erronka nagusirako prestakuntzak hasi ditu: 2030. urtea baino lehen gizakiak Ilargira bidaltzea eta hego poloan base bat eraikitzea

Artemis proiektuaren
ibilgailu baten marrazkia.
Sebastian CARRASCO-EUROPA
PRESS

liteke askoz gehiago izatea, dagoeneko laurdena gastatu baitute Space Launch System espazio-ontzian.

Eta, noski, enpresa horiek izango dira Ilargian ustiatutako baliabideen etekina aterako duten lehenak.

Ura ez ezik, NASAk platinoa, rodioa, silizioa eta Lurrean nekez aurki daitezkeen metal arraroak antzeman ditu. Puntako teknologietan erabilgarriak. Baita helio-3 ere, fusio nuklearerako errektoretan erabilgarria. Argi dago Ilargiko lasterketan parte hartzaile guztien buruan meatzaritza dagoela, NASAk Artemis bestelako irudi batekin "saldu" badu ere: gizakia Ilargira itzultzeko asmoa, bertako azala zapalduko duen lehen emakumea, zientziaren aurrerapena...

AEB-EN LEGEA, GUZTIONTZAT

Ameriketako Estatu Batuek, gainera, aurretik prestatu dute esparrua, lasterketan lehenak ez badira ere. Eta beren legea ezarri nahi dute Artemis Itunen bitartez. AEBetako Gobernuak, NASAk berak idatzitako hitzarmen horiekin, Ilargiaren legea ezartzeko asmoa du.

Baina, norena de Ilargia? Erosi egin daiteke? Sor daitezke bertan jabego pribatuak? Sor daitezke herrialdeak?

Espazioaren esplorazioa hasi zenetik, instituzioak hori arautzen saiatu diren arren, estatuen eta eragile pribatuen arteko gatazka pizteko hazia lantzen ari da.

1966an Nazio Batuen Erakundeak Kanpo Espazioaren Tratatu sortu zuen, SESB eta AEBen arteko espazio lasterketaren erdian. Horren arabera, inongo naziok ezin du aldarrikatu Ilargiaren subiranotasuna eta haren esplorazioak herrialde guztien onurarako izan

behar da. Beraz, estatuek edo enpresek ezin dituzte bereganatu Ilargiaren zatiak, baina hitzarmenak ez du debekatzen baliabide mineralak ustiatzea. 132 estatuk sinatu zuten.

1979an Ilargiaren Ituna iritsi zen. Agiri horren arabera, estatuek, nazioarteko erakundeek, gobernu zein gobernuz kanpoko erakundeek edo pertsona pribatuek ezin dute bereganatu Ilargiaren jabetza.

«Ilargia eta bere baliabide naturalak Gizateriaren Ondare Komuna dira», jasotzen da bertan. Eta lortutako etekinak estatuen artean modu bidezkoan banatzea planteatzen du. Hitzarmena hilik sortu zen, ordea. Hogei herrialdek baino ez dute sinatu eta horien artean ez daude AEBak, Errusia edo Txina.

Gainera, Gizateriaren Ondare Komuna ez du enpresen parte hartzea errazten, ekimen pribatu eta komertzialari ez diolako lehentasuna ematen. Are gutxiago onartuko zuten «bidezko banaketa». AEBen Artemis proiektuak ez du Gizateriaren Ondare Komunaz ezer aipatzen.

Arau gutxi eta zehaztu ga-beak daude, beraz, Ilargiaren inguruan. «Ilargiko meatzaritzak balizko gatazka sortu du lehiari ari diren estatuen eta gobernuz kanpoko eragileen artean», ohartarazi zuen RAND Corporationek, ikerketari buruzko erakundeak.

Espazioko baliabideen erabilpenaren debeku argirik ez dagoenez, hori onargarria dela ere esan zuen 2015ean Lege Espazialaren Nazioarteko Institutuak (IISL).

Eta egoera horretan, AEBek lehia are gehiago zorrotzko duten bi lege onartu ditu. Barack Obamak 2015ean sinatutako lege batek enpresa pribatu-

tuei onartu zien espazioan lortuzaketen baliabideen jabetza-eskubidea. «Ilargiko baliabideak eskuratu eta erabili ahal ditugu itsasoko hegaluzea bezala», adierazi zuen NASAko orduko zuzendari Jim Bridenstinek, Asteroid Act izenez ezaguna den legea argitaratu zenean.

ISSL-k momentu hartan gaia irekita zegoela adierazi zuen eta beste estatuetan zer gertatuko zen erabakigarria izango zela uste zuen.

ARTEMIS HITZARMENAK

Ondoren, Donald Trump harago joan zen 2020an. NASAk eta Estatu Departamentuak Artemis Itunak sortu zituzten. Aurrekoan bezala, Ameriketako Estatu Batuek arauak inposatu dituzte. Ez dira nazioarteko akordio baten ondorioak, baizik eta Washingtonek era-

bakitakoak. Eta hori argi uzteko, Ilargia ustiatzeko beren programaren izena jarri zioten legeari: Artemis, mitologiaren arabera, jainkosa ehiztaria eta kasu batzuetan Ilargiaren pertsonalizazioa.

Hitzarmen horietan, garrantasuna eta segurtasuna aldarrikatzen bada ere, merkataritza-jarduerak dira helburu nagusiak. Eta Erdi Aroko feudoen antzeko esparruak ezartzen dituzte estatu eta enpresentzat, gatazkak saihesteko errespetatu beharreko «segurtasun guneak».

Horrela, estatu edo enpresa bakoitzak eraikitako baseen inguruan esparru bat egongo litzateke estatu edo enpresa aurkariekin interferentziarik eta arazorik ez izateko. Berez, base edo ustiaketa-guneen kasuan bezala, ez lirateke gune horien jabe, baina prakti-

«Ilargiko baliabideak eskuratu eta erabili ahal ditugu itsasoko hegaluzea bezala», adierazi zuen NASAko orduko zuzendari Jim Bridenstinek Asteroid Act argitaratu zenean

AEBen Artemis Itunek, estatu edo enpresen baseen inguruan, «segurtasun guneak» planteatzen dituzte, estatu edo enpresa aurkariekin interferentziarik ez izateko

kan Ilargiaren pribatizaziora darama.

Arauak negoziatu gabe sinatzeko gonbita egin zieten AEBek gainerako herrialdeei. Orain arte, 28 herrialdek sinatu dituzte. Ilargira iritsi den India horien artean dago. Ekainean sinatu zituen, bere ontzia ilargiratu baino aste batzuk lehenago. Sinatu duen azkena Argentina da, uztaillean. Estatu frantziarra, Estatu espainola, Israel, Britainia

Handia edo Saudi Arabia ere sinatzaileen artean daude.

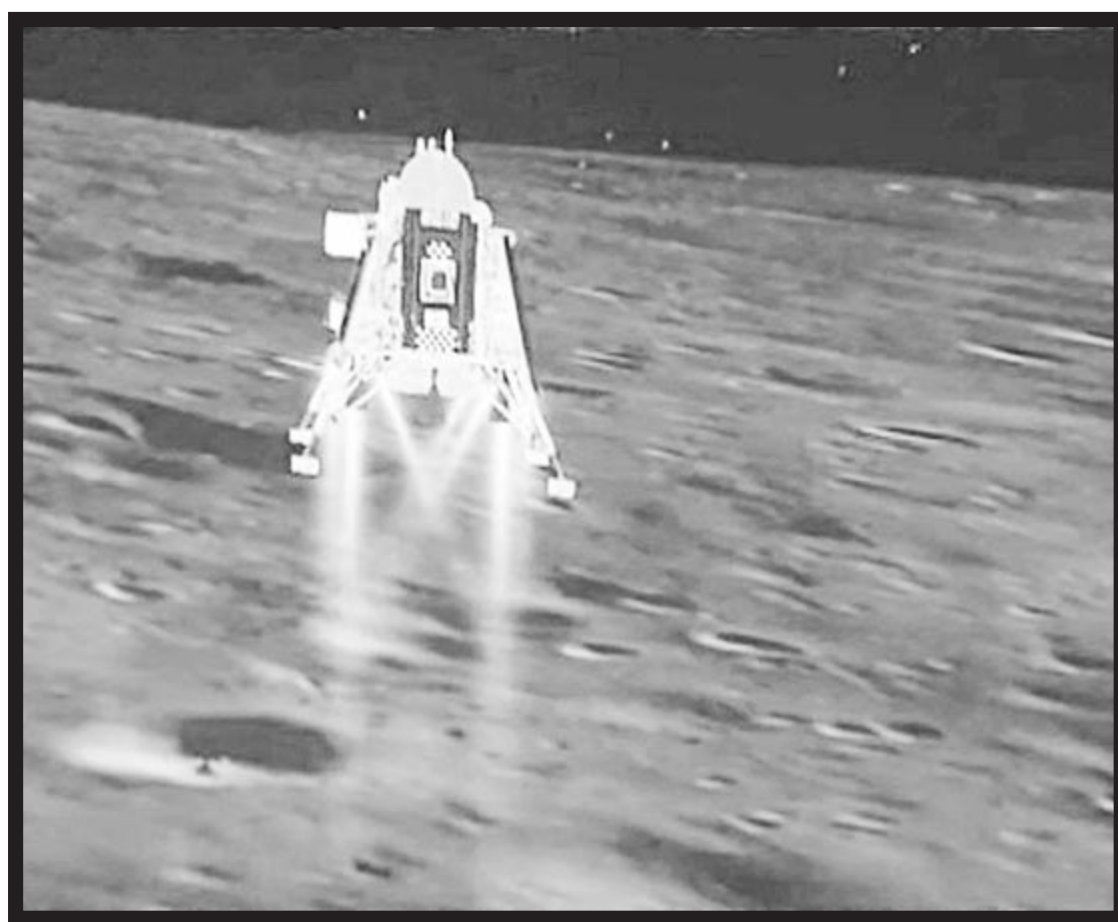
Txina eta Errusia, ez. Artemis Itunei erantzunez, CNSA agentzia txinatarrak Moskuri eta beste gobernuei elkarlana proposatu die Ilargiaren esplorazioan parte hartzeko. Horrela, Chang'e-7 misioak eta Ilargi-26 errusiarrak miaketa bateratua egingo dute eta base bat eta hainbat robot bilduko dituen ILRS101 izeneko proiektua egingo dituzte.

Indiak Ilargiko hego polora bidalitako modulua, azalera jaisteko azken maniobran.

AFP

BANDERAK ETA NAZIOAK, ILARGIAN ERE

Ilargirako espazio lasterketa nazio «harrotasuna» erakusteko bide ere bihurtu da, AEBek beren bandera Ilargiko azalean jarri zuteneko irudi ikonikotik. Ondoren, Txinak bakarrik jarri du bere bandera han, robot baten bidez. Proiektu guztietan nazioa goraiatzaren duten izen eta sinboloak erabiltzen dituzte. «Une historiko hauek nazioaren bizitzaren betiereko kontzientzia bihurtzen dira. Une hau ahaztezina da, aurrekaririk gabea, garaipen oihu bat da India berriarentzat», adierazi zuen Narendra Modi lehen ministro indiarrek hunkituta, Indiako ontzia Ilargiko hego polora iritsi ondoren. Israelen, Beresheet 2 moduluak ere Israelgo bandera eramango du eta, «denbora kapsula» baten barruan, Bibliaren bertsio miniaturizatua, Bidaiariaren Otoitza, Israelgo Estatuaren mapa, ikasle israeldarren marrazkiak, Ilan Ramon lehen astronauta israeldar hildakoaren argazkia eta beste objektu sinboliko batzuk. Errusiaren kasuan, Ukrainako inbasioetik Mendebaldeak zigorrak ezarri zizkionetik eta ia elkarlan guztiak moztu zituenetik, Ilargirako misioak bere independentzia erakutsiko du, espazioan, eta nazioaren boterearen adierazpena izango da, inongo zalantzarik gabe.

KARRAMARRO URDINA

Mediterraneoko mamu berriak beldurra sortu du Italiako kostaldean

 BIOLOGIA / Alessandro RUTA

Ma m u
bat da-
bil...
Medi-
terra-
neoko
uretan. Urdina da, nahiko handia, potoloa ere bai, ikasi dugu nondik datorren eta zer eragiten duen. Karramarro urdina du izena eta klima aldatetarekin batera iritsi da Europara eta bertan ugaltu da, zenbait gauza iraultzen: jatetxeetako menuak ere bai!

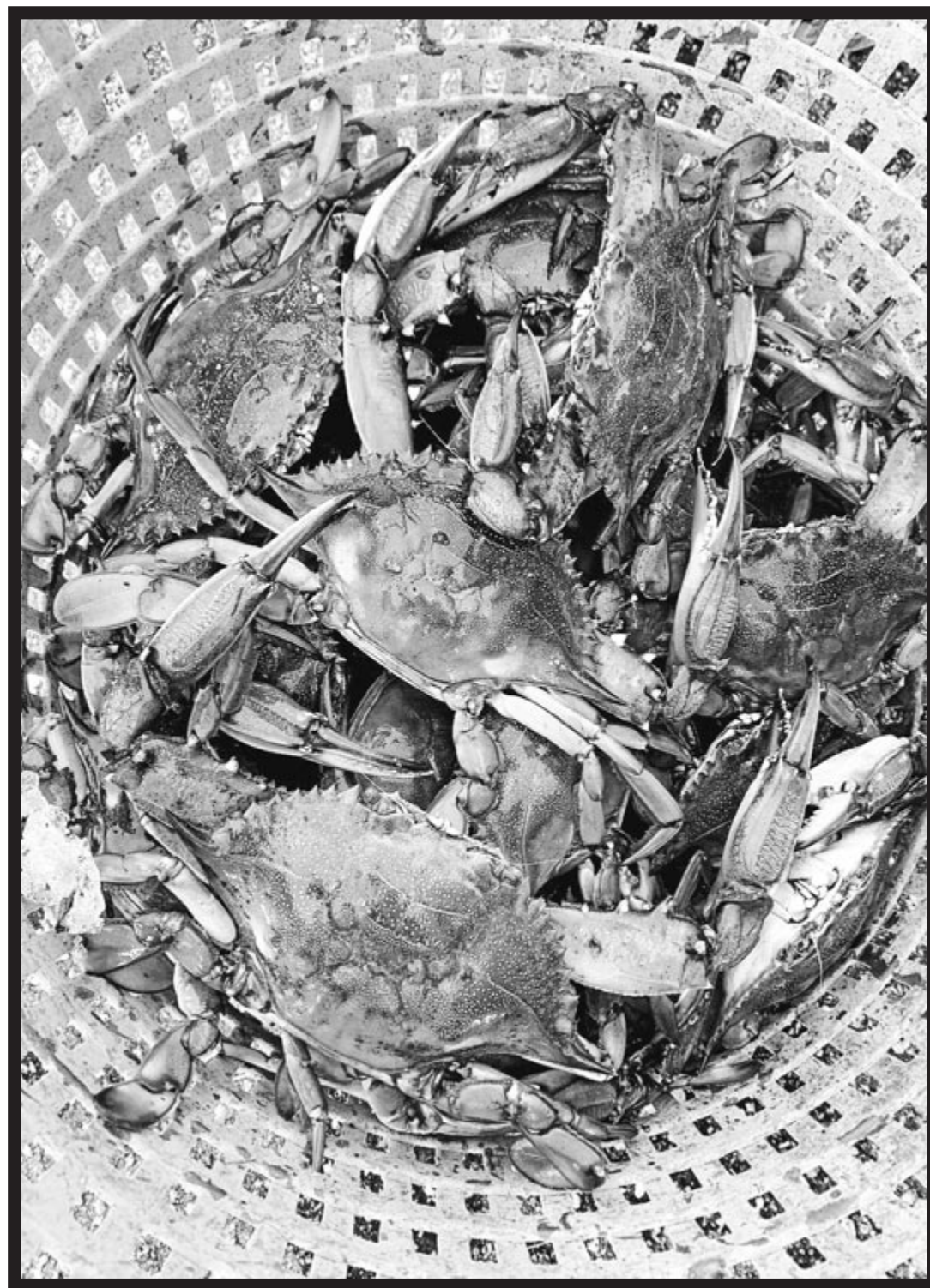
Txikikeria dirudi, baina larrialdi bilakatu da. Hain handia, ezen Italiako Gobernuak 2,9 milioi euro bideratu dituen bere aurka borrokatzeko. «Zure aurkariak ezin badituzu menperatu, zure lagun bilaka itzazu» irizpidea nagusitu da gero. Karramarro urdinaren mehatxuari aurre egiteko bidea errezeta bihurtzea izan da. Izan ere, goxoa da gero...

HARRAPAKARIA

Berez, ipuin baten protagonista dirudi karramarro urdinak, bere kolore ikusgarriarekin. Urdina, gainera, estatusa ematen duen zerbait izaten da gehienetan: hondartzetako bandera urdinek, esate baterako, kalitate gorenekoak identifikatzen dituzte. Baina karramarro honen iritsiera ez da horren ona izan, eta dibertigarria ere, batere ez. Zergatik? Harrapakaria delako, predatzailea; ahal den guztia jaten edo suntsitzen du.

Krustazeo honek ez du gati-burik nahi: txirlak eta muskuiluek bere elikagairik gogokoenak dira, baina zapaburuak ere ez ditu baztertzen. Oso erasokorra da eta hortik datorkio ezizena: «Itsasoaren hiltzailea». Arrantzaleen sareak ere sufritzen ari dira, karramarro

Krustazeo hau itsasoaren jaun eta jabe bilakatu da aurtengo udan, batez ere Adriatikoan. Zenbatezinak izan dira kalteak, batez ere txirla eta muskuiluen hazleentzat. Baina konponbidea ere aurkitu dute... sukaldean.

urdinaren atzaparrak oso indartsuak direlako eta zenbaite-tan urratu egin dituzte. Finean, kilo inguru pisatzen du eta 25 zentimetrorainoko neurria izaten du askotan: karramarro “normala” baino dezente handiagoa da, alegia.

Gauzak aldatu dira aurtan, baina orain arte Ipar eta Hego Amerikako kostaldean baino ezin zen aurkitu karramarro urdina. Babestuta dago han: ezin da edonola harrapatu, soilik 14 zentimetrotik gorako luzera izanez gero. Behin hartuta, entsaladetan erabil daiteke, adibidez, osagai gisa.

Ikerketa batzuen arabera, itsasontziz heldu da Amerikatik Europara, Mediterraneo aldera. Poliki-poliki lasta uretan (itsasontzi handietan pisua orekatzeko erabiltzen direnak) sartu ziren eta hor barruan ezkutuan mugitu ziren kontinente batetik bestera.

Europako itsasoetan, ur beroa aurkitu dute eta gustua hartu ere bai, bikain egokitu dira eta temperatura horietara. Gogoan hartu behar da aurtengo udan 28,7 gradu neurtu direla Mediterraneoan, inoizko tenperaturarik altuena.

Gauzak horrela, emeak ikaragarriko abiadan erditzen ari dira; bakoitzak zortzi milioi arrautza sor ditzake. Karramarro “normalak”, aldiz, 900.000 inguru, hamar aldiz gutxiago. Eta beste arazo bat: Atlantikoan ez bezala, Mediterraneoan ez dago karramarro urdinaren aurka borrokatzeko predatzaile askorik.

Adriatiko aldeko paduretan are errazagoa du karramarro urdinak bere ugalketa prozesua: hango urak ez dira sakanak, kanal asko daudelako, eta ondorioz arrisku gutxiago krustazeo honentzat. Bidea libre.

HONDAMENA

Zoritxarrez, Adriatikoko kostaldean –esaterako, Veneziako aintziraren inguruetan– txirla eta muskuilu asko hazten dituzte, Italiako %40 inguru.

Hazi baino gehiago landatu egiten dituzte: aspaldiko ohi-tura da eta negozio handia ere bada, biak batera, batez ere Po ibaiaren ibilbidea bukatzen den lekuan, Veneziatik hegoalderantz. Po ibaiaren delta sekulako maisulana da, ingurune gisa: natura bere horretan mantentzen ahalegindu dira, ez dago ez autobiderik ez trenbiderik, bizikleta piloa ikus daitezke, turismoa ez da bate-re masiboa...

Arraina bertan sakratua da: aingira, batez ere. Gehi txirlak eta muskuiluak: hainbat markadatan, herri txiki batzuetan, familia guztien ogibidea izan da hori; oso lanbide

Lehen irudian, karramarro urdin harrapatu berriak, saltzeko prest. Lerro hauen gainean, karramarro urdina hondartzara batean, erasotzeko prest.
GETTY IMAGES

jasangarria, gainera. Bigarren Mundu Gerraren ondoren, lanik ez zenean, biztanle askorentzat aukera bakarra izan zen delta landatu eta bere fruituak hartzea.

Goro, Codigoro, Rosolina, Porto Tolle edo Porto Viro (azken hiru horiek Polesine lurraldean, Italiako lekuri pobreenetakoan, nahiz eta Iparraldean egon) txirlaren hiriburu bilakatu dira, baina momentu honetan dena hankaz

gora jarri zaie. Inork ez du berriro landatu nahi, karramarro urdinaren beldur. Krustazeo berria bertan dago, eta lasai-lasai agertzen da, dena jaten du eta sareak apurtzen ditu. Hala ere, harrapatzea ez da erraza.

Kalteak izugarriak dira: 100 milioi euro aipatu dira aurtengo udan, baina gehiago ere izan litezke. Veneto eskualdeko lehendakari Luca Zaiak abuztuaren hasieran larrialdia aitortu zuen, ofizialki. Eman zituen datuak negargarriak ziren eta Giorgia Meloniren Gobernuak 2,9 milioi euro bideratzen erantzun zion, karramarro urdinaren aurkako «borrokarako».

Bai, baina nola borrokatzen da inbasio hori? Lehenik, bidegarria da edo iragarritako inbertsioa partxe bat baino ez da? Sare sozial eta egunkarrietan «zuen kabuz egin ezazue» proposamena nagusitu da. Eta

akuilu gisa, helburu honekin: sukalderako arrantzatu, «oso goxoa baita».

Eta egia da, bai. Jatetxeetan “risotto al granchio blu” edota karramarro urdina barnean hartzen duten entsaladak eskaintzen dituzte menuetan. Horrekin batera, salneurriak ere gora egin du, nabarmen: Veneziako Rialto zubiko arrain merkatuan –burtsa bezalakoa da–, karramarro urdinaren kiloa 3,50 eurotik 15 eurora igo da urtebetean. “Risotto”-etarako (Italiako “paella”) oso ego-kiak dira.

Klima aldaketaren ondorio dena menuak aldarazten ari da dagoeneko. Bidean, ez dezagun ahaztu, ekosistema bat hankaz gora jarrita. Karramarro urdina, itxuraz atsegina eta zapozet goxoa, baina bertako langile eta familientzat apur bat iluna eta garratza.

Ikerketa batzuen arabera, itsasontziz heldu da Amerikatik Europara, Mediterraneo aldera. Poliki-poliki lasta uretan sartu ziren eta hor barruan mugitu ziren kontinentez

Krustazeo honek ez du gatiburik nahi: txirlak eta muskuiluak bere elikagairik gogokoenak dira, baina zapaburuak ere ez ditu baztertzen. Oso erasokorra da eta sareak ere kaltetzen ditu

Saioa AGINAKO LAMARAIN
Psikoterapeuta

Beldurrak landuz

Gure bizitzaren zati handi batean (bereziki, gazteagoak izanik), ziurtzat jotzen dugu maitasuna dena lotzen duen itsasgarria dela. Zorionekoak gara norbait maitatzeagatik eta, batez ere, maitatuak izateagatik. Hala ere, urteetan eta esperientzietan aurrera egin ahala, dezepzio apur batekin ohartzen gara maitasunak ezin duela dena egin, eta ez dela formula magikoa harreman zorionsuetan.

Bikote-hausturak oso zailak izaten dira, baita traumati-koak ere. Ezin konta ahala aukeretan gertatzen dira hausturak bikotean, oraindik ere maitasuna dagoenean. Izan ere, bikotea da munduko pertsona askoren kezka nagusia. Lurralde beldurgarri bihurtu da, baina, era berean, desiratu-ua, zoriontasuna lortzeko askok adierazten duten dimen- sio gisa.

Ez da ohikoa bikote bat bere arazoak ebaluatzeko esertzea eta amaitzeko ordua dela erabakitzea. Haustura gehienak malkartsuak dira, neurri batean, bietako batentzat. Eta ohi-koa da gatazkaz, nahasmenduz eta zalantzez inguratuta egotea ere.

Bikote bat elkartuta eduki- tzea ez da afektu kontua bakarrik. Adimena behar da beti sortzen diren kon- traesanak gainditzeko. Maitasuna bizirik mantentzea eta hausturak saihestea in- teresatzen bazaigu, maita- sunez komunikatzen ikas- tea da onena, baina baita zinez ere.

Gatazka saihestu arren, gatazka ez da desagertzen. Arazo bat konpondu gabe uzten dugun bakoitzean, ez du lausotzeko joera izaten, hazteko joera baizik. Ohi- koena larritasun neurri handia agertzea da. Baita tristura sortzea ere. Eta, bi- tartean, arazo nagusiak la- rriagotzen jarraitzen du. Gatazka saihestea ere de- fentsa-jokabidea da, baina modu pasiboan edo ezku- tuan adierazten da. Logika

nagusia arazoak alde batera uztea da, eztabaida, urruntze edo, jakina, hausturarik ez eragiteko.

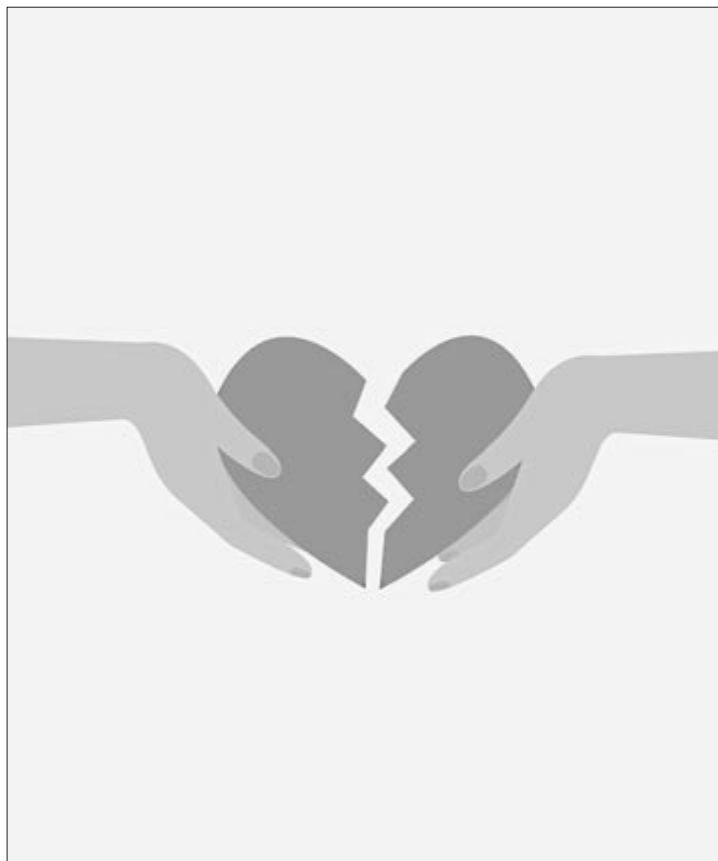
Bikotekidearekin egoteak abantaila asko dakartza maila pertsonalean eta sozialean. Arauz, lehenetsuna ematen di- gun norbaitek maitatuak eta babestuak sentitzen gara; gai- nera, familiakoek eta ezagunek harreman batean egoteaga- tik eta markatutako estandarrak betetzeagatik baliozkotzen gaituztela sentitzen dugu. Beraz, ez da harrizkoa jende as- kok izua izatea ezkongabetasunari. Hala ere, bakarrik ego- ten ikastea funtsezkoa da.

Bakarrik egotea esperientzia beldurgarria dela sentitzen baduzu, porrotaren edo gabeziaren sinonimo bat, oso sen- tsazio arruntak sentitzen ari zara. Pertsona askok harre- man zorigaiztokoak eta kaltegarriak izaten dituzte bakarda- dearen beldur direlako; beste batzuk lotura batetik bestera igarotzen dira, lianen artean salto eginez bezala. Edozer gauza, konpainia ezari aurre egin baino lehen.

Bakarrik egoten ikasteko, ezinbesteko baldintza hau da:

zure beldurrak ezagutu eta lantzea, menderatu ez zai- tzaten. Esan bezala, gizar- tea bikoteentzat egina da- go, eta egoera zibil hori kanpotik saritzen eta in- dartzten da. Horrek pentsa- razten digu ezkongabe gaudenean osatu gabe gaudela, baita akastunak garela edo porrot egiten ari garela ere.

Pentsamendu horiek arrazionalizatzea lortzen ez baduzu, hain kezka handia- rekin bizi zaitezke, non zu- re bikotekide ohiarengana itzuliko baitzara edo hare- kin posible dela uste duzun lehen pertsonarekin lotuko baitzara. Horrek epe luzera- ko ezinegona baino ez du sortuko; horregatik, landu zure beldurrak, eta zure as- katasunaren zati handi bat gordeko duzu. Izan ere, ba- karrik egoten ikastea baliabide baliotsua da. •

Bikote-hausturak oso zailak izaten dira. GETTY IMAGES

{ asteari zeharka begira } Iñaki ALTUNA

Taberoren desira da benetan bihotz onekoa

Zer diferentzia dago PPK, Vox lagun, balizko “amnistia” legearen kontra egin izanaren eta Urkullu, PSE eta enparauak Urdaibaiko arraunlari batek kartzelak husteko desira publikoki agertzeagatik espantuka plazaratu izanaren artean?

Asko, esango du zenbaitek. Eta enegarren aldiz zer den preso politiko izatea eta zer ez den ezbaian ktramilatua gara. Aipatu du dagoeneko bakarren batek Mandela, eta akaso norbaitek ekarriko du gogora Bobby Sands, aho horietatik behin baino gehiagotan entzun badugu ere indarkeria erabili izanak preso politikoaren izaera ezerezten duela. Eta gobernuak esaten dutenari jaramonik egin beharko bagenio, ez da preso politikorik munduan; izan ere, gobernu orok bere lurraldean halakorik ez dela sutzuki adierazten duelako, gaizkileak eta terroristak baino ez.

Larria da enegarren aldiz horrela aritzea. Larria da, alde batetik, hauteskunde giroari lotutako polemikak ere badirelako, dela Espainiako Kongresurako hauteskundeak errepikatu

behar badira, dela EAEko hurrengo urteko hauteskundeak begira jeltzaleak deseroso daudelako.

Larriagoa da, beste alde batetik, aldiro sortzen diren ika-mika hauetan aipatu alderdi guztiek bat egiten dutelako eztabaida marko jakin bat, marko ideologiko-kultural zehatz bat indartzeko eta egonkortzeko orduan. Adibideak erabilia ulergarriagoa izan daiteke: azken urteotan euskal presoek egoera hobetzeko neurriak hartu direnean, neurri horiek onuragarriak direla esan beharrean, Aznarrek 90eko hamarkadan preso kopuru bat hurbildu zuela erantzun ohi du bategi baino gehiagok. Nonbait, euskal presoek eskubideak errespetatzea bekatua da eta, aldiz, betiko kartzela politika ankerra da harrotzeko modukoa.

Arraunlariak desira positibo bat azaldu zuen: presoek gaian behin betiko konponbidea ematea. Ez baita batere logikoa, hainbeste urteren ondoren eta hain baldintza gogorrak pasatu eta gero, kalerako bidea oraindik trabaz beterik egotea. Zer da, bada, ona? Hirugarren gradua eskuratzeko euskal preso politikoek inork baino traba gehiago edukitzea? Gaixorik egonda ere kartzelan mantendu izana? Isolamendu urteak bidegabe eta zentzurik gabe luzatu izana? Hori bada indartu nahi duten marko ideologiko-kulturala, beste behin ere Espainiako eskuinak hartuko die aurre eta jarriko du Sanchezen Gobernuaren estatusunetan.

Beste pedagogia publiko bat behar dute Espainian beren burua ezkerrekotzat jotzen duten indarrek.

Ez baita batere logikoa, hainbeste urteren ondoren eta hain baldintza gogorrak pasatu eta gero, presoak kaleratzeko bidea oraindik trabaz beterik egotea

Puigdemonten bozen beharrak behartuta bada ere, Kataluniarekin animatu direla dirudi, han erreprezioak eragindako kalteei aurre egiteko lege baten aukera onuragarritzat jotzen hasi dira-eta. Euskal presoek gaian oraindik ikuspuntua «kartzelan ustel daitezela» bada, politikoki erreazionarioen aurrean ez dutela zer eginik izango jakin behar dute.

Egokitasun politikoa gorabehera, moralki zenbaiten hitzak Iñaki Goikoetxea arraunlariarenak baino askoz ere deitoragarriagoak izan direla ozenki esan beharra dago. Izan ere, Taberoren adierazpenak ez dira batere deitoragarriak izan, 2023. urtean kartzelak lehenbailehen hustea nahi izatea etorkizunari begiratzeko modurik zuzenena baita. Bihotz onekoa. •

EUSKAL SOKATIRAK BADU ETORKIZUNA

Munduko Txapelketan irabazitako sei dominetatik hiru, 23 urtez azpikoetan

KIROLA / Asier AIESTARAN

Lur Gaineko Sokatirako Munduko Txapelketa Suitzan jokatu zen abuztuaren 31tik irailaren 3ra, eta euskal ordezkariak sei domina irabazi zituen; lau, taldekako lehian eta bi, selekzio moduan. Deigarria da sei domina horietatik hiru 23 urtez azpiko mailan eskuratu izana, klubek gazteekin egiten duten lanaren erakusgarri.

Euskal Herritik joandako ordezkariak sei dominarekin itzuli zen abuztuaren 31tik irailaren 3ra Suitzako Sursee herrian, Luzernako kantoian, jokatu zen Lur Gaineko Sokatirako Munduko Txapelketatik. Taldeka lau domina irabazi zituzten euskaldunek –zilarrezko bi eta brontzezko beste bi–, eta selekzioka beste bi zilar lortu zituen Euskal Selekzioak.

Txapelketa ostegunean hasi zen taldekako lehen probekin, eta uzta aurreneko unetik izan zen oparoa. Izan ere, Goierri-

Abadiñok zilarrezko domina jantzi zuen 23 urtez azpiko emakumezkoen 500 kiloko mailan, finalean Txina Taipei-ko Jingmei Dai Shi Dai taldearen aurka 3-0 galdu ondoren, eta Gaztedik brontzea bereganatu zuen, hirugarren posturako lehian, Britainia Handiko Cheadle taldearen aurka 3-0 garaile irten ondoren. Egun horretan bertan, gizonezkoen 560 kiloko mailan, Gaztedik irabazi zuen zilarrezko domina. Bizkaitarrek Italiako Perugia taldea menderatu zuten finalerdietan (3-0), baina finalean 2-1 galdu zuten Suitzako Sins taldearen aurka.

Ezkerrean, 23 urtez azpiko emakumezkoen 500 kiloko mailan zilarra irabazi zuen Goierri-Abadiño taldeko neskek, tiraldi betean. Eskuinean, gizonezkoen 560 kiloko mailan zilarra eskuratu zuen Gaztedi taldea, gauez egindako sari banaketa jendetsuan.

TOW2023

Klub arteko lehia borobiltzeko, ostiralean, 23 urtez azpiko maila mistoan, Goierri-Abadiñok brontzea bereganatu zuen, hirugarren posturako lehian, Eskoziako Ayrshire taldea mendean hartuta.

Larunbatean hasi zen selekzioen arteko lehia, eta Euskal Herriak zilarrezko domina kolporatu zuen gizonezkoen 560 kiloko mailan. Finalerdietan 3-0 hartu zuen mendean Eskoziak, baina finalean Suitzaren aurka 3-0 galdu zuen. Igan-dean, Euskal Selekzioak zilarrezko beste domina bat bereganatu zuen 580 kiloko maila mistoan. Finalerdietan Italiari 2-1 irabazi zieten, baina finalean suediarrek indartsuagoak izan ziren, 0-3 nagusituta.

Bistan denez, Erandioko Goierri-txapelketa honetarako Abadiñorekin elkarlanean eta Laukizko Gaztedi dira Euskal Herrian lur gaineko sokatiran diharduten talde nagusiak –Mutriku ere izan da Suitzako lehiaketan–. Eta balantze positiboa egin dute lortutako emaitzez.

«23 urtez azpiko mailan domina lortzea guretzat sekulakoa izan da. Gure helburuetako bat betetzea lortu genuen. Berritze prozesu batean murgilduta gaude, kirolari gazte taldetxo polit bat daukagu, eta horiek domina bat irabaztea ederra izan da guretzat. Arantza txiki bat geratu zaigu senior mailan, gizonezkoen 560 kiloko mailan; gure helburua ligaxkan dominen borrokarako sailkatzea zen. 2018an berritze prozesu bat jarri genuen martxan gazteekin, eta horietako batzuk jada seniorrak dira, beterranoekin taldea osatu ta. 560 kiloko mailan bi talde aurkeztu genituen, A eta B, eta B taldea puntu bakarragatik geratu zen sailkatu gabe. Azkenean, multzoen zozketan zortek ere badu zer esana: batzuetan multzo zailagoa tokatzen zaizu eta beste batzuetan, errazagoa. Kasu honetan A taldeari multzo zailagoa egokitu zitzaion. Horixe pena bakarra, baina oro har, oso pozik gaude», dio Jone Zarraga Goierriko kideak.

Eta antzeko irakurketa egin digu Oier Bilbao Gaztediko tiralariak: «Emaitzak nahiko onak izan dira. 23 urtez azpikoan aipatu behar da gure klubekoak 5-6 tiralari zirela, eta taldea osatzeko beste klub batzuetako neskek lagundu digutela. Espero genuen ongi ibiltzea, baina agian ez domina lortzea; beraz, poz handia izan da hori. Nesken maila nagusian tiraldi bakarrera geratu ziren finalerdietatik, atarian geratu direla esan daiteke, baina lan ona eginda. Eta mutiletan, 560 kilokoan, hor bai espero genuen ongi ibiltzea. Beti nahi izaten da irabazi, baina zilarrekin pozik gaude».

LANKETA BEREZIA GAZTEEKIN

Emaitza horien artean, aipagarria da dominen erdiak 23 urtez azpiko mailan lortu izana, sokatiran gazteak ere badabiltzala seinale. Eta Jone Zarragak azaldu digu, Goiherriren kasuan, duela zenbait urte hasitako prozesuaren emaitza izan dela, hain zuzen, Suitzan jasotako fruitua.

Erandioko Goiherri Sokatira Taldea berritze prozesu batean murgildu zen 2018ko udan. Orduan 12 eta 14 urte bitartean zituzten gaztetxoak tiralari apartak dira gaur egun

«Une honetan 42 fitxa ditugu klubean, seguruenik inoiz izan dugun kopururik altuena», dio Jone Zarraga Goiherriko kideak pozik, egindako lanak saria duelako

«2018ko udan gure klubean tiralaria zen Iker Coteron gazte batzuekin lanean hasi zen. 12-13-14 urte izango zituzten eta, uda zela aprobeztatuz, beraiekin entrenamenduak egiten hasi zen. 2019an ere entrenatzen jarraitu zuten eta uda hartan, abuztuan, nazioartean gaztetxoentzat egiten den txapelketa batera joan ginen. 12 urtetik 18ra bitarteko kirolarientzat da eta arau desberdinak ditu, helburua talde berriak sortzea delako. Asteburu bat izaten da, abuztu amaieran. Bi talderekin hartu genuen parte eta sekulako esperientzia izan zen. Gazteak apur bat harrapatzeagatik egin genuen, batez ere. Oso esperientzia ona izan zen beraientzat, eta jarraipena eman zioten. 2020an ez ginen joan, badakigu guztiok zergatik, pandemiaren erruz, baina lanean jarraitu dugu. Noski, urteak joan egiten dira. Iaz, adibidez, izan genuen junior mailan talde bat ateratzeko aukera, baina adinean aurrera joan ahala maila ere aldatzen joaten da eta orduko gazte haiek dira gaur egungo 23 urtez azpiko kirolariak».

Gaineratu duenez, fitxa kopuruari dagokionez, aspaldiko unerik oparoena bizi du elkarrekin. «Une honetan 42 fitxa ditugu klubean, seguruenik inoiz izan dugun kopururik al-

Goian, 580 kiloko maila mistoan zilarrezko domina irabazi zuen Euskal Selektzioa. Behean, tiralariak botak garbitzen.
TOW2023

tuena. Eta pozik gaude emakumezkoen taldea osatzeko adina kirolari ditugulako. Aurkeztu ditugu 23 urtez azpiko taldea eta senior mailakoa, 500 kilotan eta 540 kilotan. Seniorretan lehen urteko jendea zen, eta zalantzak izan genituen, kirol mailari zegokionez ez genuelako espektatiba handirik. Baina, bestetik, kirolariek Munduko Txapelketa hori bizitzea garrantzitsua zela ikusten genuen, Suitza delako sokatiraren "Meka", nolabait esateko. Bagenekien giro aldetik, talde kopuruagatik, ikusle kopuruagatik... txapelketa berezia izango zela. Horregatik nesken talde seniorra ere eramateko apustua egin genuen, nahiz eta bagenekien kirol maila apala zutela. Baina oso-oso positiboa izan da guretzat. Lehen egunean urduri zeuden eta ez zuten tiraldirik irabazi, baina bigarren egunean hobeto aritu ziren eta tiraldi batzuk ere irabazi zituz-

ten. Talde mistoa ere osatu genuen beraiekin. Beraientzat sekulako esperientzia izan da Suitzakoa, eta espero dugu emakume talde horrek aurrera jarraitzea».

Oier Bilbaok adierazi duenez, Gaztedin ere badira sokatira probatzera animatu diren gazteak, nahiz eta maila batzuetan errelebo falta sumatzen duen. «Aurten, kasualitatez agian, neska gazte gehiago ibili dira. Berriozarko neska batzuk ere etorri dira lur gainekoa probatzera eta, guztira, 15 bat neska izan ditugu. Eta mutiletan ere antzeko, hamabost bat tiralari aritu dira eta. Nesketan ere bai, baina agian mutiletan gehiago nabari da jendea adinean gora doala. Errelebo apur bat eskertuko genuke. Badakugu klubean ume talde bat, duela urte pare bat hasitakoa, eta ia ume talde horretatik egunen batean baten bat heltzen den nagusiekin lehiatzera. Hori da gure esperantza»

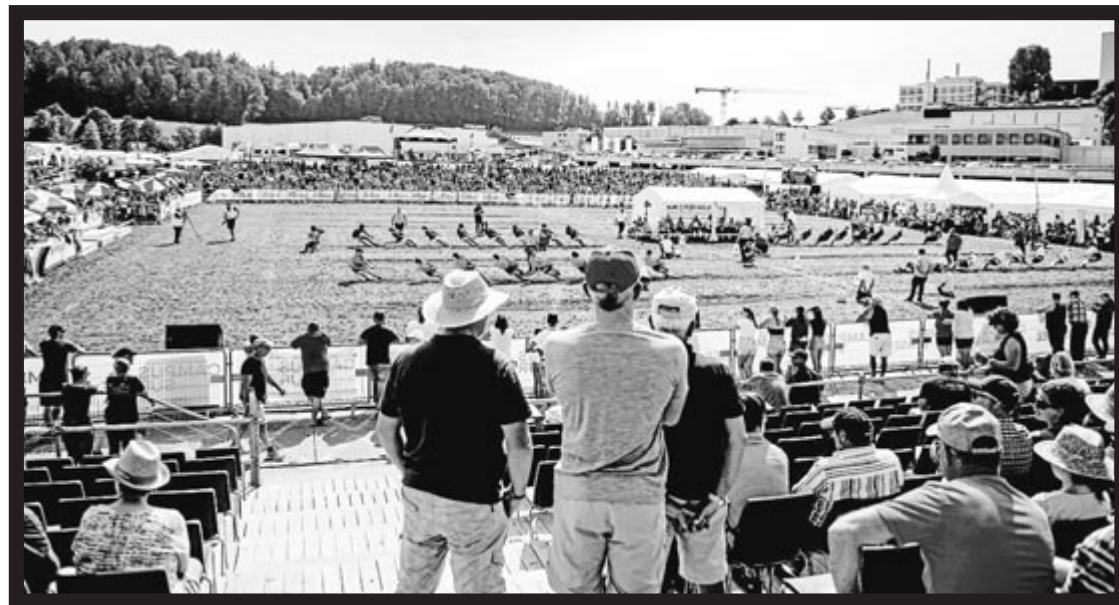

Azkenean, argi dago gazteen egiten den lana ezinbestekoa dela etorkizuna ziurtatzeko. «Gazteen egiten den lanak jarraipena behar du eta horrelako dominak sekulako pizgarria dira aurrera jarraitzeko. Talde senior on bat edukitzeko ezinbestekoa da gazteen egiten den lana», baieztatu du Jone Zarragak.

LUR GAINEKOA SUSTATU NAHIA

Klubetako ordezkariak ez dute inor engainatu nahi. Argi diote sokatira kirol gogorra dela eta sakrifizio handia eskatzen duela. «Sokatira oso gogorra da. Hiru egunetan entrenatzen dugu astean, baina entrenamendu horiek oso gogorrak dira. Etortzen zaigunean beste kirol batzuetan dabilen jendea sokatira probatzera, baita fisikoki oso prestatuta dagoen jendea ere, harrituta geratzen da sokatiraren gogortasunarekin. Ezin dute sinetsi zenbat teknika dagoen tiraldi baten atzean. Kanpotik ikusita oso erraza ematen du, oso sinplea, baina soka hartzeko modutik hasita, ordu asko behar dira teknika hartzeko. Oso sakrifikatua da», dio Zarragak.

Eta Bilbaok jendeak atzera egiteko beste faktore batzuk ere aipatu ditu. «Harra sartzen zaionak jarraitzen du. Probatu ostean lehen hilabetea edo bi hilabete irauten duenak gero normalean jarraitzen du. Baina lur gaineko denboraldia oso luze egiten da. Eta udan izateak ere ez du asko laguntzen. Jaiak izaten dira herri gehienetan, larunbat edo igandeetan lehiaketa daukazu... Uste dut horrek jende asko atzera botatzen duela. Goma denboraldia askoz laburragoa da. Neguan lau hilabete inguru izaten dira. Baina lurra desberdina da. Goma egin ez ba-

Lehiaketa eremuaren ikuspegi orokorra. Jendetza elkartu zen Sursee herrian atondutako instalazioetan. TOW 2023

duzu, azaroan hasten zara entrenatzen eta amaitzerako iraila da. Ia urte osoa pasatzen duzu horretan».

Lur gaineko eta goma gaineko modalitateen arteko paradoxa ere aipatu dute Goierri eta Gaztediko kideak. Euskal Herri mailan goma gainekoa egiten duten talde gehiago daude, baina nazioartean lur gainekoa da tradizio handien duena. «Aurten izan dugu Lur Gaineko Sokatirako Euskadiko Txapelketa, baina azken 25 urteetan ez da egon. Goma gainean elkarte gehiago daude, baina lur gainean ez. Aurten guk bi neska talde ateratzea lortu dugu –bata 23 urtez azpikoa eta bestea, seniorra–, eta bi talde horiekin eta Gaztedikoekin Euskadiko Txapelketa egin dugu», dio adibide moduan Zarragak.

«Gu lur gaineko taldea garabatez ere, lurra da gustatzen zaiguna, baina Euskal Herrian talde gutxi daude eta emakumezkoetan, Gaztedi bakarrik. Triste geratzen da. Goma gainean badaude 8-10 talde emakumezkoetan: nafarrak, Badaioz Araban, Ibarrako gipuzkoarrak... Beste giro bat sortzen da Euskal Herrian. Baina atzerrian kontrakoa da: askoz talde gehiago daude lur gainean», gehitu du Goierri Sokatira Taldeko kideak.

«Goman ere ibiltzen gara, baina niri lur gainekoa gustatzen zait gehien. Desberdina da, esplosibagoa, eta nire ustez, taktika gehiago egoten da. Lurra nolakoa den ere asko aldatu behar izaten da tiratzeko modua. Goma gainean badakizu lurzorua nolakoa den, hori ziurra da, baina lur gainekoan aurki dezakezu harea moduko lurra, edo zuloak egiten direna, eta horretara moldatzen jakin behar duzu», aldarrikatu du Bilbaok.

SEKULAKO GIROA

Faktore horiek guztiak kontuan izanda, euskal taldeentzat garrantzitsua izaten da nazioartean lehiatzeko aukera izatea, ofizialki gainera. «Sokatiraren pizgarria bidaia hauek egitea da. Munduko onenekin lehiatzea eta kultura desberdinak ezagutzea, bizipen horiek. Euskal Herria munduko herrialde

«Lur gaineko denboraldia luze egiten da. Eta udan izateak ere ez du laguntzen. Jaiak izaten dira herrietan, asteburuetan lehiaketak...», onartu du Oier Bilbao Gaztediko tiralariak

«Sokatiraren pizgarria bidaia hauek egitea da. Munduko onenekin lehiatzea eta kultura desberdinak ezagutzea, bizipen horiek», dio Jone Zarragak Suitzako esperientziari buruz

indartsuenekin batera lehiatzen da, kontinente guztietatik datozen kirolariek: Asia, Ameriketako Estatu Batuak, Suedia, Alemania, Italia, Suitza bera, Ingalaterra, Irlanda, Eskozi... Gu ere herri bezala hor izatea oso garrantzitsua da. Eta euskal sokatira mundu mailan lehiakorra da, maila ona dauka. Eskola on bat gara. Goierri hori mantendu nahi du. Hainbeste urtetan geureganatu dugun jakintza horren guztiaren transmisioa ziurtatu nahi dugu. Ez dadila galdu orain arte egin den lan on hori», nabarmendu du Jone Zarragak.

Eta sokatira munduan helmuga bat aukeratzen hasita, gutxi Suitza baino egokiagoak. «Antolakuntza aldetik baliteke aurreko urteetan gauzak hobeto egin izana. Zelaia, kirol arloko xehetasunak... hor agian ez da izan beste leku batzuetan baino hobea. Baina giroan bai. Giroa sekulakoa izan da. Harmailak beteta, txapelketaren inguruan antolatutako dituzten ekitaldiak, animazioa... oso berezia izan da. Eta dominak bantatzeko ekitaldia gauez egiten zuten eta hor ere jendetza elkartzen zen. Giro berezia sortzen zen. Nik Suitzako giroa ez dut beste inon ikusi».

Antzeko iritzia du lehendik ere Suitza ezagutzen zuen Oier Bilbao. «Jende askok hartu du parte, eta azkenean horien seme-alabak, senideak, lagunak... ikustera joan dira eta, bai, nabari da beste herrialde batzuetan baino jende gehiago mugitzen dela. Hala ere, ni 2012an egon nintzen Suitzan, han egin zen beste Munduko Txapelketa batean, eta esango nuke hura are ikusgarriagoa izan zela. Memoriak ez badit huts egiten, esango nuke orduan jende gehiago egon zela. Baina oraingoan ere jende as-

ko zegoen, Suitzako talde pilo bat zegoelako».

Orain merezitako atsedena hartuko dute lur gainean aritu diren tiralariek, denboraldi berriari begira jarri aurretik. «Joan den denboraldian goma eta lurra egin genituen eta apur bat luze egin zitzaigun. Ez dago atsedetik. Iaz urriazaroan hasi ginen entrenatzen eta orain arte ez gara gelditu, goma gaineko Munduko Txapelketara ere joan ginelako, Irlandara, mutil talde batekin. Orain zer egin erabaki behar dugu: goman hasi edo atsedetik apur bat hartu eta urtarrilean ekin. Uste dut neskekin lanean jarraitzea komeni zaigula, batzuk aurten hasi direlako. Jada hartu dute martxa eta orain gelditzea ez litzateke komenigarria. Baloratu egin beharko dugu».

PANDEMIAK SOKATIRAN ERAGINDAKO MIRARIAZ GOZATZEN ARI DIRA ABADIÑON

Suitzako lehiaketan, Goiherrik eta Abadiñok elkarlanean osatu dituzte 23 urtez azpiko taldeak, bi aldeek oso positibotzat jo duten sinergia bat osatuta. Abadiñori, adibidez, historikoki egin ez duen lur gaineko denboraldia egiteko aukera eman dio elkarlanak.

«Gure taldea ez da lur gainean aritzen. Abadiño neguan bakarrik aritzen da, goma gainean. Baina bagenituen tiralari batzuk lur gainekoa probatu nahi zutenak, eta Erandiora joaten hasi ziren Goiherriekin entrenatzera. Lau mutil eta lau neska joaten dira, bi autotan. Neskak 23 urtez azpikoak dira, eta Munduko Txapelketan taldearen erdia abadiñarrek osatzen zutenek, bien izena jarri

zioten taldeari. Eta talde mistoan ere bi neska eta bi mutil abadiñarrak zirenez, berdin: bien izena hartu zuen taldeak. Baina, berez, Goiherriren taldea da», azaldu digu Eduardo Mendizabal Abadiñoko ordezkariek.

Mendizabalek aipatu duenez, gazte kuadrilla ederra osatu dute herrian azken urteotan, pandemiak nolabait bultzatuta. «Pandemiak guri on egin digu. Gu une batean ia talde gabe geratu ginen, baina pandemia oste horretan, gazte pilo bat elkartu zen Abadiñon sokatira egiteko gogoz. Iaz, goma gaineko Munduko Txapelketan 23 urtez azpiko mailan irabazle izan ginen gizonezkoetan, emakumezkoetan

eta mistoan. Guretzat ikusgarria izan da berpizte hau. Ikustea gazteak entrenatzeko gogoz, ilusioz... Bizi osoan sokatira munduan ibili garen beteranoentzat sekulako gozatua da gazteak horrela ikustea».

«Hemengo kuadrillatxo bat bildu zen, pandemian besterik ezin zutela egin eta sokatiran hasiko zirela. Azkenerako, 16 bat mutil bildu ziren, eta neskak ere animatu ziren eta ia kolpetik 20 neska hasi ziren. Oraintxe 16 mutil eta 16 neska edukiko ditugu. Zaharrenak 24 urte izango ditu. Ia denak Abadiñoakoak, gainera. Atxondoko neska bat badago, Durangoko pare bat mutil ere bai, baina beste denak herrikoak», gaineratu du.

Dioenez, ez zen kanpaina edo deialdi berezi baten emaitza izan, nahiz eta betidanik saiatu izan diren gazteak erakartzen. «Nik zortea dela diot. Jendeak esaten digu gauzak ongi egingo genituela, baina beste lekuetan ere gauzak ongi egiten dira eta ez da erraza izaten. Lan bat egin dugu, noski, eskoletara joan, adibidez, baina kolpetik horrenbeste jende hastera ez da beti gertatzen».

Eta noski, atzerrira Munduko Txapelketa batean parte hartzera bidaiatzea eta bertan dominak irabaztea bezalako motibazioz ez dago lanean jarraitzeko. «Odolean sartu zaiela dirudi eta gustura dabilta. Iaz izan zen gazte horientzat munduko lehen txapelketa. Belfastera joan ginen eta kristoren emaitzak lortu genituen. Eta hori ikusita, entrenatzeko gogo are gehiago, eta kasik geldiarazi egin behar batzuetan grina hori. Eta orain lur gainekoan, berdin», txalotu du Eduardo Mendizabalek.

ABADIÑOKO SOKATIRA TALDEA

METAK, LAUSOTZEN ARI DEN BIZIMODU BATEN PAISAIA

Iñaki SANZ-AZKUE eta Amagoia MUJKA TELLERIA

Belar-metak eta iratze-metak. Hernaniko Alkatxurain baserriaren atarian batzuk zein besteak topa daitezke. Gero eta zailagoa da gure parajeetan halakoak topatzea. Bertako baserriarrek ez dituzte egiten historia edo tradizioak gordetzeko, aziendarentzat -jateko eta azpitarako- «aukera onena» delako baizik. Aurten ia geratu dira metak egiteko iratzerik gabe, baina azkenean topatu dute konponbidea.

Alkatxurain baserriaren babesean ari ginen berriketan. Belar- eta iratze-metak tarteko, arkeologoa, biologoa eta Patxi Artola, baserritarra, bataz eta besteaz hizketan, harik eta Patxik gertatzen zitzaiona kontatu zigun arte. Harrিতuta gelditu ginen. «Hori konpondu beharra zagok, Patxi. Horrek ezin dik horrela gelditu...», esan genion.

Eta hala. Esaldi horrekin hasi zen istorio berezi hau. Eta esaldi horrekin bailarako historiak bere bidea jarraitu du. Orain, Patxi eta anaia, Joxe, dira Ereñotzuko Akolako parajeetan iratzea edo garoa, edo haiek esaten dioten bezala, “*iñistorra*” mozten duten bakanetakoak. Ziur asko, azkenetarikoak metak egiten. Ez dute egiten tradizioak aurrera egiteko harturiko erabaki gisa. Ez historiari jarraipena emateko egindako hautu gisa. Iratzea mozten dute «azpitarako gauza hoberik ez dagoelako» eta meta egin, horiek biltzeko modu onena dela sinetsita daudelako. Txikitatik ezagutu dutena egiten jarraitzen dute. Non eta Ereñotzuko Akola parajearen magalean. Iratzearen lurraldean.

IRATZEAREN LURRALDEA

Alkatxurain baserria –edo bertakoek ezagutzen duten moduan, Alkatxuín– Ereñotzun dago. Baserri inguruan baso txikiak, landaketak, belardiak eta sagastiak ikus daitezke oraindik, eta harrizko horma zahar txikiaren gainean, gunee zelaian, metak. Anaiek egindako belar-metak eta iratze-metak. Izan ere, belardiez gain, baserritik ez oso urrun, Akola izeneko eremuan, iratze-tokiak ere aurki daitezke. Egun Aiako Harria Parke Naturalak barne hartzen duen eremuan, hain zuzen ere.

Gaur ikusten dugun paisaia, ordea, ez da inguruko bizilagun zaharrenek ezagutu izan dutena. Baserria

Patxi Artola Hernaniko Ereñotzu auzoko Alkatxurain baserriko semea da. Hamar urte zituela hasi zen iratzea mozten metak egiteko eta 73 beteko dituen honetan, lan horretan segitzen du.
Jon URBE | FOKU

galtzen joan den heinean, joan da ingurunea eraldatzen, eta hala, bizitzeko modu bati loturiko paisaia desagertzen joan da oso urte gutxian.

Alkatxuraingoek bezala, belaunaldiz belaunaldi, inguruko baserriek ere urtero-urtero moztu izan dute, duela gutxira arte, iratzea azpitarako. Horregatik, metak nonahi izaten ziren lehen. Baserri bakoitzean hainbat meta. Ez da harriztekoa, beraz, artxiboko dokumentuak begiratuta, Ereñotzuko iratze kontuak azaltzea, han eta hemen. Izan ere, iñistor kontuek zeresan handia izan dute beti inguru hauetan. Herritarren arteko gatazketatik hasi eta udal erabaki garrantzitsuetaraino. Horiek guztiek paisaia kultural bat sortu dute Alkatxurain baserritik oso gertu. Iratzeari loturiko paisaia bat, oraindik ere izandakoaren arrastoak dituen.

SAILEZ BETERIKO MENDIA

Patxi umea zenean, iratzea mozteko sailez beteriko mendia ezagutu zuen

Akolako parajeen eta inguruetan. Hernaniko izkina guztietatik etortzen ziren garoa moztetra. Baserri bakoitzak bere saila izaten zuen eta hainbesteko bat ordaindu behar izaten zion Udalari horren truke. Sail horien sorrerak, ordea, badu istorio berezi bat, badu historia luzea. Izan ere, iratzea falta zelako, herritarren eskaera bati kasu eginez hartu zuen Hernaniko Udalak Epele eta Usoko bailaretako lurretan baso batzuk moztu eta iratzea mozteko sailak sortzeko erabakia 1890. urtean. Sail bakoitzak bere zenbakia izan ohi zuen, eta zozketak erabakitzen zuen sailen banaketa. Hala, ezinbestekoa zen iratzea izango zuten eta baserriarren artean horren ohikoak ziren gatazkak saihestu. Horregatik, garai hartatik 1970 ingurura arte iratze-toki zabal bat ikus zitekeen aipaturiko bailaretan. Kontakizun, gertaera, gatazka, auzolan eta beste mila istorioz beteriko eremua.

Egun, ordea, basoak hartu ditu iratze-toki horietako asko, eta gelditzen

diren garo-lekuak Foru Aldundiak kudeatzen ditu. Horregatik, Patxik zer gertatzen ari zen kontatu zigunean... segituan pentsatu genuen: «Hau konpondu beharra zagok».

IRATZERIK EZIN MOZTU

Izan ere, Patxik eta Joxek, Alkatxuraingo anaiek, belar- eta iratze-metak egiten jarraitzen dute euren baserrian. Eta horiek egiteko, noski, belarra eta iratzea behar dute. Meta arteko berriketaldian, ordea, Patxik gauza kurioso bat onartu zigun: azkenaldian zailtasunak zituztela garo-metak egiteko. Ez iratzerik ez dagoelako inguruan, baizik eta azken urteetan arazo berezi batekin egin dutelako topo: gaur egun Gipuzkoako Foru Aldundia da Akola inguruko iratze-tokiak kudeatzen dituena. Hala, urtean behin mozten du iratzea horietan, uda eta udazken arteko muga horretan. Azken urteetan, alabaina, gauza berezi bat gertatu da. Alkatxuraingoek inistorra moztu aurretik pasatzen dira Aldundikoak garoa ebakitzera, eta hala, iratze-tokirik gabe gelditu dira anaiak. Iratzearen lurraldean, ezin iratzerik moztu. Eta iratze gabe, ezin metarik egin, eta meta gabe, ezin ardien azpitarako garorik bildu. Patxik penaz kontatu zigun ira-

Lerro hauen gainean, Artola iratzea mozten. Alboan, sega zorrotzen arraitzarekin.
Jon URBE | FOKU

tzerik ez zutelako ez zutela egiten metarik. Hala, bere baimenarekin kontaktuan jarri ginen Foru Aldundiarekin. Hitz egin eta... konpondu.

KONPONBIDEA

Aldundiko teknikariekin hitz egin ostean, gaia ulertu zuten eta inguruko basozaina Alkatxurain baserrira igo zen, eta mendira igo, Patxirekin. Han adostu zuten anaiek inistorra moztuko

zuten gune berriaren kokapena eta zabalera. Aurrerantzean eremu hori ez du Aldundiak moztuko, bi anaiek baizik. Duela hamarkada batzuk Hernaniko baserriek, eta tartean, Alkatxuraingoek zuten bezala, orain inistorra mozteko euren saila dute anaiek.

Mendeetan iratzea moztu izan den tokian jarraitzen dute, beraz, orain Patxik eta Joxek garoa mozten sega moztzak astinduz. Nahigabe, Ereñotzuko

paisaia kulturalari euren ekarpentxoak egiten jarraituko dute. Eta hala, bide batez, Alkatxurain baserriak izango dituzte berriz ere inistor-metak horma zahar txikiaren gainean. Eta berriz ere, joango gara arkeologoa eta biologoa, meten babesean iratze kontuei buruz hitz egiteko esperantzan. Bitartean, ordea, ezin aukera galdu eta Patxirekin elkartu da GAUR8. Iratzeaz hitz egiteko. Patxiren ahotik gero eta gutxiago ezagutzen den mundu bat azaleratzen. Metei gorazarre eginez.

HAMAR URTERAKO, IRATZEA MOZTEN

Oraindik ez dira goizeko hamarrak eta honezkero bi ordu baino gehiago daromatza Patxi Artolak iratzea moztzen Ereñotzuko Akola inguruan. Atsedan

Gaur egun Aldundiak kudeatzen ditu Akola inguruko iratze-tokiak. Hala, urtean behin moztzen du iratzea, uda eta udazken arteko mugan. Azken urteotan, Alkatxuraingoek inistorra moztu aurretik pasatzen dira Aldundikoak

Aldundiko teknikariekin hitz egin ostean, gaia ulertu dute eta basozainak Alkatxuraingo anaiekin hitz egin du. Gune bat adostu dute eta aurrerantzean Alkatxuraingoek moztuko dute bertako iratzea, gero metak egiteko

hartzen harrapatu dugu zuhaitz baten itzalpean. Beroak oso gogor joko duen eguna usaintzen da. Halaxe sumatu du Artolak goizean goiz esnatu denetik.

Alkatxurain baserriko sementa da eta hamar urte zituenerako hasia zen inistorra moztzen eta biltzen. Laster beteko

Alkatxurain baserriko atarian belar-metak eta iratze-metak topa daitezke. Batzuk aziendari jaten emateko eta besteak, ardiei azpiak egiteko.

Jon URBE | FOKU

ditu 73 urte. «Inistorra hemen garai batean Hernanira ere eramaten zuten. Agerre baserriko Eugenio txistua joz etortzen zen goizean, idiekin, inistorraren bila. Hantxe zuten saila. Karroa kargatu eta Hernanitik joaten zen Agerre-raino, Zinkoenetik». Agerre baserria Akolatik urrun samar dagoelako nabarmendu du Artolak kasua. Alegia, iratzea preziatua zen inguruko baserri-tarren artean.

Alkatxurainen oraindik ere maite dute; animalien azpiak egiteko eta simaurretarako onena horixe omen da. «Azken urte hauetan arbolak aldatu dituzte inguru hauetan eta laharra egin da. Eta laharra badu, inistorra txarra geratzen da. Inistorra bi urtera gastatu behar da ardiekin, azpiak egiteko. Baina, nahiz eta metan eduki, laharra han geratzen da, zuri-zuria, eta ardiari ilean itsatsi egiten zaio eta kaltea izaten da».

Abuztu amaieran eta irailean moztu behar da inistorra. «Ilbeheran moztea komeni da. Ilea ere bai, beti ilbeheran moztu behar da. Ikusi nola daukadan nik ilea, hiltzeko garaia etorri eta oraindik ile mordo buruan! Beti ilbeheran moztzen dut. Eta iratzea, berdin». Segar motza erabiltzen du iratzea mozteko. Belarretarako, luzeagoa. «Izugarri polita da inistorra moztea. Lehen behiarekin ibiltzen ginen, karroa bete eta etxera. Baina mantsoa da behia. Gero behorarekin, hura bai azkarra. Orain traktorearekin aritzen gara. Bi traktorekadarekin, meta egiten dugu». Garraiatzeko modua aldatu da, baina ez inistorra moztekoa. Patxi Artolak hamar urte zituenean eta orain, hirurogeitaka urte geroago, berdin moztzen du iratzea.

Lehendabizi arraitza ateratzen du sega pototik. Segar zorrotzeko zorrotzarrria da arraitza. Behin zorrotzuta, iratzea moztzen hasten da. «Horrela moztzen da iratzea eta lanean ari zarela, bista pixka batekin, pila egitea komeni da. Hartara, gero kargatzera etortzen zarenean, sardea sartu eta oso-osorik harrapatzen duzu pila».

Iratzea moztu, baserriko atariraino eramane eta bertan meta egin. Oraintxe Alkatxurain baserriaren atarian dozena

erdi bat meta daude; belar-metak batzuk eta iratze-metak, besteak. «Guk meta ahal dela ilbeheran egiten dugu. Ilbeheran eginez gero, berdin-berdin mantentzen da. Ilberrian eginez gero, egosi bezala egiten da eta inistorra lermatu egiten da, makaldu. Orain base-rritar askok esaten dute simaurra ilbeheran atera behar dela eta ni, berriz, beste aldean nago, ilberrian. Guk ardi simaurra ibiltzen dugu. Simaurra plastikoarekin tapatzen dugu. Horrek baporea sortzen du eta baporeak beheran geratu behar du. Hortaz, ilberrian ateratzen baduzu, babarruna eltzean bezala, egosi egiten da. Aldiz, ilbeheran ateratzen baduzu, igoal-igoal egoten da».

Belar-metak eta iratze-metak desberdinak dira, baita egiteko moduan ere. «Belar-metari beheko partean zarba egiten zaio, egurra jartzen zaio oinarrian. Hori egiten da hezetasuna ez pasatzeko belarrera. Gero, zarbaren gainean, belarra botatzen da. Hori inistorrari ez diogu egiten, ez du behar. Belarra aziendak jaten du eta ilbehera eta ilberriarekin kontuz ibili behar da belar-meta egiteko garaian. Guk ardiarentzat egiten dugu. Belar-meta da aziendarentzat dagoen gauzarik onena. Askotan, metarako gauza ez, eta txorrokak egiten ditugu belarrarekin. Hori ez da toki askotan ikusten orain, gure etxean bai. Hori sekulakoa da aziendarentzat, ardiak oso gustura jaten du».

Alkatxurainen probak eginak dituztela kontatu du Artolak. Ganbarako biltégian jasotako belarra jarri bazter batean eta metatik hartutako belarra, bestean. Ardiek beti lehendabizi metako belarra jaten omen dute. «Eta ardiak jakintsuak dira», dio Artolak.

Metak maite ditu eta defendatzen ditu Patxi Artolak. Belar-metan eskua sartu eta belar sorta bat atera du, «usaindu, usaindu. Horrelako usainik ez dago». Eta usain horretan biltzen da hainbeste eskarmentu eta jakintza. «Niri jende askok esaten dit, 'motel, motel, duela berrehun urteko gauzekin ari zara zu'. Ez dakit, agian duela mila urteko gauzak dira. Baina lehen-go zaharrak ez ziren tuntunak eh?

Alkatxurain baserriko iturria, metak atzean daudela. Galtzen ari den bizimodu batek paisaia uzten duen arrastoa dira metak.

Jon URBE | FOKU

Orain sekulako aurrerakuntzak daude eta berrehun behirekin ere, baserri askotan ezin bizi. Lehen, sei behirekin familia handiak bizi ziren. Hobeto al goaz? Niretzat ez».

Patxi Artolak inistorra mozten eta biltzen du, baina metara ez da bera igotzen. Normalean, etxe guztietan lanak ondo banatuta egoten dira: batzuk behetik gora belarra edo iratzea botatzen eta besteak goian, hori ordenatu

eta metari forma ematen. «Nik alerik ez dut egin bizitza osoan. Beti anaia igotzen da, berak egiten ditu. Ni beti beheran. Sardea propio egina daukat, metak egiteko, kirten luzearekin. Eta beti behetik aritzen naiz. Goian beti anaia, bai inistorrarekin bai belarrarekin. Gure aita ezagutu dut meta egiten, baina denbora gutxian. Anaia hasi zen berehala eta berak egiten ditu beti. Koinatua ere artista izan da metak egiten. Jakin egin behar da».

Eguzkia gogor jotzen ari da, oporrak aipatu ditugu. Ezkondu zenean ezteibidaian Kanariar irletara joan zen Patxi Artola. Ez omen zuen ondo pasatu. «Askoz hobeto nago ni hemen, inistorra biltzen. Goizeko seiak laurden gutxiagotan sukaldean nintzen, lapikoko kafea edaten. Eta gero inistorra biltzera. Askoz nahiago dut hori oporretara edonora joan baino». Hurrengora arte Patxi, hurrengo metara arte.

«Izugarri polita da inistorra moztea. Lehen behiarekin ibiltzen ginen, karroa bete eta etxera. Baina mantsoa da behia. Gero behorrarekin, hura bai azkarra. Orain traktorearekin aritzen gara»

Patxi Artolak garbi dauka: meta da belarra eta iratzea jasotzeko modu onena. «Niri jende askok esaten dit, 'motel, motel, duela berrehun urteko gauzekin ari zara zu'. Ez dakit, baina lehen-go zaharrak ez ziren tuntunak»

Leire Lareki Sanchez eta Eneko Mendiluze Plaza
Psikopedagogo eta psikologoa

Eneagrama (II): jatorria eta giza pasioak

osasuna / **psikologia** / teknologia

3 BEGIRADA:

Eneagrama autobehaketarako tresnaren jatorria aztertzeke garaian, alde batetik, sinboloa eta, bestetik, bederatzi nortasun motak ezberdindu behar dira. Bi lerro hauek ibilbide propioa dute eta Eneagrama tradizio espiritualaren, erlijiosoaren eta psikologia garaikidearen konbinazioa dela esan daiteke.

Eneagramaren sinboloa zirkulu baten barruan (osotasunaren irudikapena) dagoen bederatzi puntako irudia da. Punta bakoitza nortasun mota bati dagokio, haren indargune eta ahuleziekin. Bederatzi punta horiek gizakiaren batasunari, aniztasunari eta eraldaketari erreferentzia egiten diete eta bakoitzak eneatipo bat irudikatzen du. Horietatik abiatuta, binaka lotzen diren lerroak osatu eta erdiko triangelu bat (3-6-9) eta itxura hexagonaleko (1-4-2-8-5-7) irudi geometriko bat lortzen dira.

Bederatzi puntako irudi hau noiz agertu zen ez dago argi. Iturburu Babilonian duela 2.500 urte kokatu da. Ondoren hiru greziar ezagunarekin erlazionatu da: Pitagoras, Platon eta Plotino. Hirurak filosofoak, matematikoak, antropologoak, metafisikoak eta abar eta abar; bederatzigarren zenbakia sakratutzat zuten, infinitutasunaren adierazpen egonkor bilakatuta.

Bestalde, IV. mendean Erromatar Inperioan tradizio kristauan zeuden jakintsuek, ariketa espiritualaren kontra, gizatasunaren barne dauden indarren ikerketari ekin zioten. Zentzu horretan, giza pasioak identifikatu zituzten; kasu batzuetan zortzi, zazpi, eta beste batzuetan, bederatzi.

XIX. mendean George Gurdieff mistiko armeniarak gaur egungo Afganistan eta Pakistan arteko Hindu Kush mendilerroan Sarmoung komunitate sufi-sekretua ezagutu zuen, gizartetik aldentuta giza barrenak sakon ikertzen zituen gizataldea. "Gizon esanguratsuekin topaketak" liburuan azaldu zuen komunitatean jasotako jakintza, eta Peter Brookek

Gurdieffen bizipenekin izen bereko film gomendagarria ekoiztu zuen.

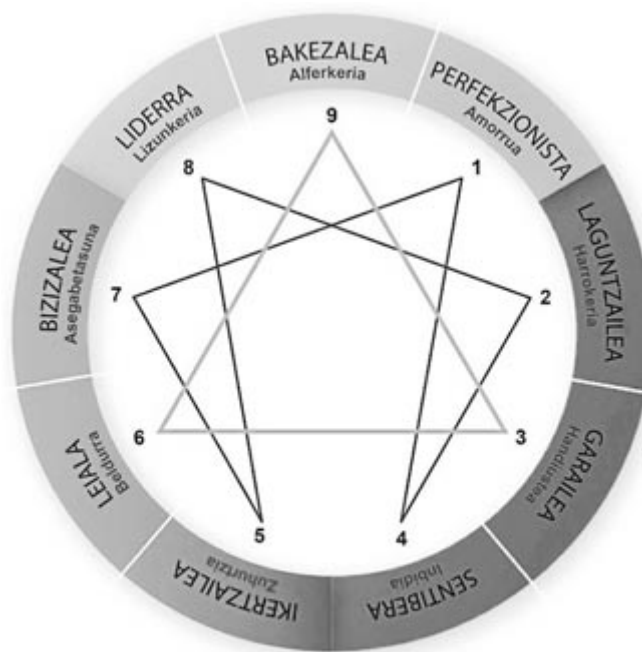
1916an Gurdieffek Moskun eta San Petersburgon bederatzi puntako irudia "Egiaren Bilatzaileei" (SAT: Searchers After Truth) aurkeztu zien, Eneagrama irudi unibertsal gisa azalduta, baina bederatzi giza pasioekin erlazionatu gabe. Arreta kontzientean oinarrituta, G. Gurdieffek eta bere dizipulu P. Ouspensky-k kontzientzia esnatzeko "Laugarren Bidea" garatu zuten, norberaren ezagutzarako doktrina emankorra.

Ondoren, Ichazo filosofoak, barne bidaiaren beharrezko arretari sendo helduta, Eneagrama bederatzi pasioekin uztartu zuen, nortasun bakoitzean giza pasioak sekuentzialki eta elkarreaginean kokatuz: (1)amorrua, (2)harrokeria, (3)handiustea, (4)inbidia, (5)zuhurtzia, (6)beldurra, (7)asegabetasuna, (8)lizunkeria eta (9)alferkeria.

Ichazok Txileko iparraldean Arica Institutua sortu zuen eta bertan Claudio Naranjo psikiatra txiletarrak parte hartu zuen. Naranjo, ordurako, psikologia zientifikoaren erreferentzia bat zen; "Catell 16 PF" nortasun test aski ezagunaren gaztelerazko ordezkaria zen, hain zuzen. Berak Ipar Amerikako psikoterapeutak Aricako basamortura gonbidatu zituen, Ichazoren jakintzan murgil zintezten. Horrela, 1970.

urtean 50 lagun inguru, Ichazoren hamar hilabetez harreman estuan egon ondoren, haren gaitasun analitikoarekin erabat liluratu ziren, galdera gutxirekin pertsonen izaeraren nondik norakoak antzematen baitzituen.

Ipar Amerikara bueltan, Kalifornian, Naranjok SAT Institutua sortu eta autoanalisirako tresna hau nabarmen garatu zuen, arlo akademikora salto garrantzitsu bat emanda eta ikerketa sakonak ahalbidetuta. 1994. urtean, Palo Altoko Stanford unibertsitatearekiko harreman estuan, Eneagramaren Erakunde Internazionala (IEA) sortu zen eta geroztik, Eneagrama psikearen azterketaz gain, lan arloko hainbat arlotara hedatzen ari da, norberaren ezagutzatik haratago, talde dinamikak ezaetzeko oso baliagarria baita. •

eneagrama_barne_bidaia

{ koaderno } **Xabier IZAGA GONZALEZ**

Elkar ulertzeko baldintzak: azalpen juridiko eta politikoa

Elkar ulertzea ez da zaila, komunikazio hizkuntza edozein dela ere. Asko hitz egin izan da Euskal Herrian euskarak (euskaldunek) jasan duen bazterkeriaz, baina gaur egun oso bestelakoa da. Hainbat hizkuntza bizi dira elkarrekin eta euren hitzunen arteko komunikazioa naturaltasunez gertatzen da. Izan ere, «habla en cristiano» antigoaleko topiko samarra iragan urruneko kontua da eta gaur egun ohikoagoa da elkarren onarpena:

–Kortau bat, faborez, kremarekin.

–A ver, lo del café te he entendido, ¿solo o con leche? –diotso zerbitzari azkarrak, egonarri handia adierazteko aurpegia eginez.

Borondate pixka batekin ez da zaila elkar ulertzea. Horrelako erantzun bat jasozuen lagun batek primeran ulertu zuen; hala ere, esan zidan ematen duela mesede bat egiten ari zaizkizuen sentipena izan behar duzula. Egiaz, ez da hori, sentipena izatea ez da nahikoa; mesedea egin dizuten uste osoa izan behar duzu. Bestela, modernotasunaren, aurrerabidearen, tolerantziaren... hitz batez, bizikidetzaren aurkako jarrerera erakutsiko duzu; «betikoen» jarrera, alegia. Hori bai, «betikoek» izan behar dute beti tolerante, normalak izango badira. Errespetua erakustekotan. Izan ere, errespetua erakusteko modu segurua gaztelaniaz egitea da. Errespetu falta erakusteko, berriz, euskara da aproposagoa.

Ez da hizkuntza bakarrik, ezta errespetu kontua bakarrik ere. Edo bai, legeekiko errespetua. Batzuen hizkuntza bigarren mailakoa izan eta normaltasunaren azpitik irauten duen bezala, biktimak ere jasandako indarkeria motaren arabera hartuko dira aintzat. Ez diot nik, ezta Agamenonen txerrizainak ere, EAEko Justizia Auzitegi Nagusiko presidentek baizik. Gerra

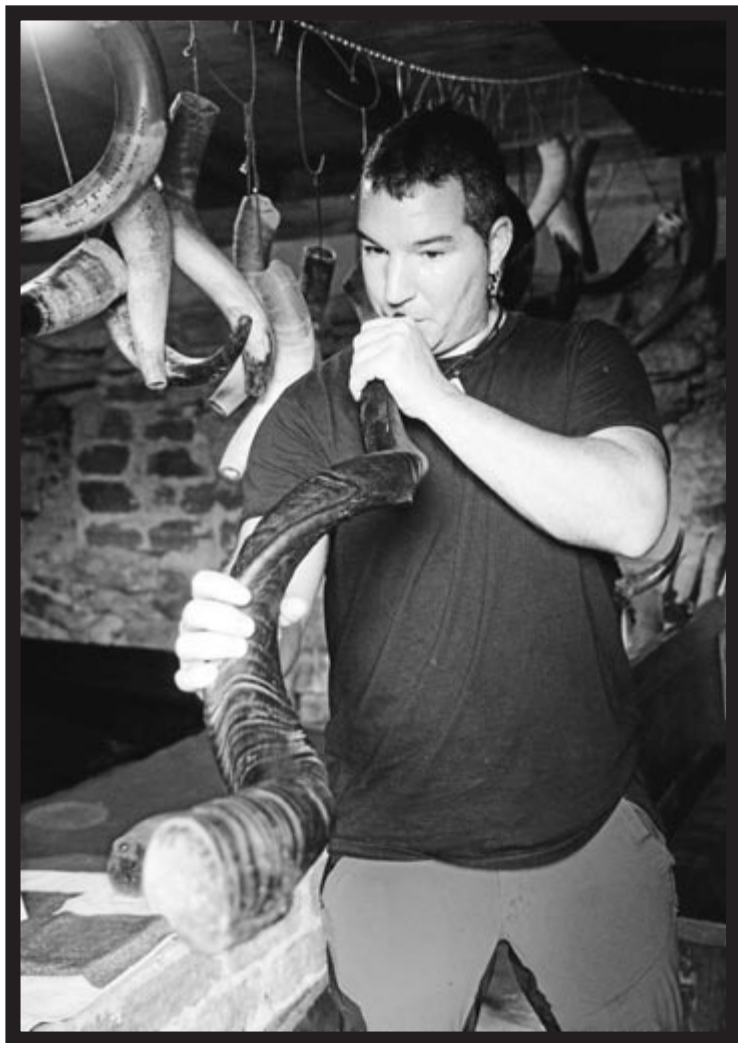
zikina, polizia indarkeria... estatu indarkeria, oro har, koiunturala dela esan zuen orain aspaldi ez dela; ETAren indarkeria, ordea, estrukturala. Bereizi egin behar omen dira eta, beraz, haien biktimak ere bereizi ez ezik, batzuk diskriminatu ere.

Diktaduran koiunturazko indarkeria horrek asko lagundu zuen borroka armatua tresna zuen egitura sortu eta garatzen, eta hala jarraitu zuen monarkia konstituzionalean ere. Noiz eta zertan gertatu zen estatu aparatuen aldaketa? Esate baterako, polizia indarrena eta, bide batez, noiz aparatua judizialarena?

Uste izatekoa da frankismoko indarkeria koiunturala eta monarkia konstituzionalekoa ere bereizi beharra dagoela. Baina nola neurtzen da estatu baten izaera demokratikoa?

Uste izatekoa da frankismoko indarkeria koiunturala eta monarkia konstituzionalekoa ere bereizi beharra dagoela. Baina nola neurtzen da estatu baten izaera demokratikoa?

Erraza. Hauteskundeak baliatzen dituen edo ez izan behar da kontuan. Baina kontuz, demokrazia ordezkaitzailea izanda ere, ondo bereizi beharra dago batzuen eta besteen artean, ez zaitzabela engaina. Ez diot nik, ezta Agamenonen txerrizainak ere, Europar Batasuneko diplomaziaburu Josep Borrellek baizik, Gabongo estatu kolpearen ostean: «Ezin dut esan Gabon benetako demokrazia zenik». Niger bai, jakina. Eta azalpena eman zuen berehala. Estatuaren buruan familia bera egon zen 50 urtez eta hauteskundeetan irregulartasunak izan ziren Gabonen. Estatu espainolean 48 urtez baino ez da egon familia bera. Gainera, hemen goak ez du inoiz hautatua izateko iruzurrik egin. •

Andoni Sainz, adar egilea eta jotzailea. Monika DEL VALLE | FOKU

infraganti **ANDONI SAINZ, ADAR EGILEA**

Adar egile gazteena izan daiteke Andoni Sainz alonsotegierra. Errekalde auzoan, duela lau urte hasi zen adarrei soinua ateratzen, adar horiek dotore apaintzen eta sarritan sentimenduei forma ematen. Deidarren tradizio zaharretik edanez sormenean bide berriak aurkitu ditu artisauak adarrei bizitza berri bat emateko.

Garai batean zerbaiten berri emateko erabiltzen ziren, herritarren arreta eskuratzeko, dei egiteko. Biltzeko deia izan zitekeen, ohartarazpenen bat zekarren alarma soinua, erne egoteko deia.... Gaur egun, erabilera ludikoagoa du, kultura edota kirol ekitaldiekin lotuta, oro har. Adarraren doinu berezi horrek, ordea, azken horietan ere abisuz izaten jarraitzen du. Tradizioak,

beraz, bizirik dirau, neurri batean, beste testuinguru batean, beste esanahi batekin, noski, baina hor dago adar jotzaileen lana. Ez dago, hala ere, jotzaile asko, eta askoz gutxiago dira tresna horren egileak. Andoni Sainz alonsotegierra bakarretakoa da.

Duela lau urte ezer gutxi zekien adarrak egiteaz edota horiek jotzeaz, baina nahiko sakondu du orduz geroztik mundu horretan. Auzokide batek botatako erronkak adar jotzaile gaztea sortu zuen; horrela jaio zen afizioa den ofizioa. «Pandemiaren hasieran, Karrantzan, auzokide batek bota zidan erronka: 'Ezetz adarrari soinua atera' esan zidan. Pandemian, etxean geundenean, bueltaka hasi nintzen. Burugorria naiz erronka baten aurrean jartzen nautenean, eta aste pare batean, gutxi gorabehera, adarrari zuloa egin eta soinua ateratzea lortu nuen. Nire lehen aldia zen, eta horrela hasi zen dena».

Adar egilea eta jotzailea da Sainz. Janire Zulueta emaztearekin aritzen da plazan jotzeko deitzen dituztenean. San Mamesen, adibidez, Athleticen partida batzuetan jo izan dute. Jokalariak zelaira irteten direnean egiten dute deia, txalapartariekin batera askotan. Lasterketa solidarioetan ere ibili da, horien hasieran, sari banaketetan... Ekitaldi ezberdin ugari osagai izan daiteke adarraren soinu berezia. Horretaz

ez dago ezer idatzita, mota askotako enkarguak jaso baititu.

Dioenez, gaur egun dekorazio-elementuak dira sarritan, baina, aldi berean, hainbat ekitalditan presentzia preziatua izaten jarraitzen duen tradizioa da adarra jotzea. Tresna horien atzeko historiaz zer dakigun galdetuta, komentatu du duela 3.000 urte hebrearrek erabiltzen zituztela festetan, jaiak hasteko.

Wikipedian aurkitutako deskribapenaren arabera, «deiadarra edo adarra animalia baten adarra erabiliz jotzen den aerofonoa da». Adarrari zuloa egin behar zaio soinua atera ahal izateko. Izan ere, airearen bibratioak sortzen du soinua.

Sainzek nabarmendu duenez, historian zehar dei egiteko izaera mantendu duen tresna da: «Antzina agintariek batzarrerera deitzeko erabiltzen zuten, herritarrek bazekiten biltzeko deia zela. Denborarekin beste bilakaera bat izan du horrek guztiak; abisatzeko bazeuden elizetako kanpaiak... Baina alerta deia izaten jarraitu du, beste testuinguru batzuetan; mendietan, adibidez, besteak zerbaitz hartarazteko adarra jotzea alerta moduko bat zen, zerbait jazo zela adierazteko modu bat. Eskalatzaileen artean, adibidez, tontorrera heldutakoan besteei ondo heldu zirela esateko modu bat zen... Eta funtzio horiez gain, adarrak beste erabilera batzuk izan ditu», azaldu du.

DEIADAR MENDIAK BIZKAIAN

Deidarren inguruan Bizkaian oso ezaguna den deialdia egiten da urtero, XIX. mendetik datorren kondairari jarraituz. Izan ere, urriaren 7an, Deidar Mendien Eguna egingo dute. Urtero mendi batean egiten da, eta Koltza mendiko tontorrean

Apaindutako adarren ondoan, Sainzek hainbat tamaina eta formatako dozenaka ale ditu etxe ondoko tailerrean, apaintzeko prest.

Monika DEL VALLE | ARGAZKI PRESS

izango da aurten. 12.00etan izaten da adarrak jotzeko uea. Bertan egongo da Sainz hainbat adar jotzailerekin batera, aurreratu duenez.

Gorbeia, Oiz, Sollube, Ganekogorta eta Koltiza dira deiar mendiak eta izaera mendizale nabaria du egungo hitzorduak, mendi talde ugarik parte hartzen baitute bertan. «Istorioak dio antzina mendi tontor horietara igo eta handik jotzen zutela adarra, ondorengo ilargi aldaketan batzarrek Gernikan bilera egingo zutela iragartzeko», azaldu du Sainzek. Istorioak ekarri duen tradizioa dela azpimarratu du: mendi ibilaldia, tontorrean elkartzea eta adarrak batera jotzeko ekitaldia, lagunarteko hamaiketako... «Hitzordu berezia» da, Sainzen iritziz.

Alonsotegiko Errekalde auzoan, etxe ondoko txoko batean egiten du lan hobby gisa hartzen duen zereginetan. Berez, BBK Karpin Fauna basafaunaren harrera zentroan egiten du lan. Adarrak sortzea entretentzeko modu bat da, batzuetan lana pilatu zaiola onartu duen arren. «Hau hobby bat da, harekin gozatzea da asmoa, eta lasai hartu nahi dut, gustuko dudana egiteko, zeren eta batzuetan pilatzen dira enkarguak, eta nire lehen helburua disfrutatzea da, tradizioa kontserbatzearekin batera, baina estresik gabe», azaldu du.

Alonsotegiko hirigunetik gertu, Errekalde auzoa landa itxurako ingurua da: familia bakarreko etxeak, baserriren bat, baratzeak... eta etxeen aurretik igarotzen den ur garde-

netako errekatxo bat du tailer txikitik metro batzuetara. Trenbidea da isiltasuna apurtzen duen elementu bakarra. Etxe ondoko txoko txiki batean egiten du lan. Batzuetan, musika jarri eta bertan lanean murgilduta isolatzen dela onartu du. Adarren munduan murgildu arte egurra lantzea izan da bere beste hobby-etako bat; pieza

Adarrak lortzea da zailena. Legeak debekatua du hiltegietatik ateratzea eta harremana duen zenbait abeltzainen bitartez lortzen ditu, trukean, baina gero eta zailagoa du

Bakarrik hasi zen artisau lan honetan, baina bidean esperientzia zabala duten Jabi Irabien urduñarrarekin eta Menagaraiko Juan Antonio Alañarekin egin du harremana

bakoitzaren forma eta itxura baliatuta objektuak sortzea gustuko izan du beti.

Lan egiteko tailerra du alde batean, eta erakusketa moduko bat, ondokoan. 150 adar inguru ikus daitezke han, tamaina, forma eta itxura ezberdinetakoak. Batzuk apainduta daude, eta horietan eguzki-loreak, Euskal Herriko mapak, Mikel Laboaren “Txoria txori” kantaren letra... ikus daitezke, besteak beste. Pieza amaitu berrien artean, emateko prest ditu batzuk, eta horietako batzuek hartzaile ezagunak dituzte. Adarrak egin ditu Alex Txikonentzat, Inaxio Perurenarentzat... eta argazkietan, El Drogas edo Andoni Goikoetxea Athleticeko jokalaria ohia ere ikusi ditugu. Harreman ona du hainbat musika talderekin, eta horren seinale, Alberto Iriondo Ska-p taldeko tronpeta-jotzaileak Alonsotegin egindako adarra du. Baina beste talde batzuk ere pasatu dira handik.

Ikusgai dauden aleen artean emazteak eta biek jotzen dituzten adarrak daude, baita Maialen alabarena ere. Urtebete du Maialenek, eta txikitatik adar txiki bat eramanean du aulkixoan esekita, baina adar handia ere badu: «Aske bizi» irakur daiteke bere alean.

Adarrek betetzen dute ia dena, baina apaingarri gehiago daude ale zahar eta berri horien artean. Egurrezko hainbat pieza ditu ikusgai; batzuetan formaren araberako erabilera bilatu dio egurrari, eta sarritan euskal kirol eta kultura tradizioen estampak sortu ditu: aizkolariaren aizkora eta egurra, frontoia, dantzariak... Egurrekin egindako lanak gustuko dituela kontatu du Sainzek. Izan ere, adarrei eusteko hainbat motatako oinarriak sortu ditu egurra erabiliz.

Adar egile eta jotzaile izateak eskoletan hitzaldiak ematera eramane du Andoni Sainz azkenaldian. Adarren inguruan ikasitako guztia eramane du saioetara. Sabaitik zintzilik eta apalategian dauden adar horiei begira, begien bistakoa da behi-aziendakoak direla gehienak, baina ez guztiak, batzuek ahari-adarkeraren itxura argia dute eta. Galdera da, beraz, deiadarra izateko adarrak baldintza jakin batzuk bete behar ote dituen.

GUZTIEK DUTE SOINUA

«Euskal Herrian idienak edo zezenenak izaten dira normalean deiadarrak egiteko erabiltzen diren adarrak: politenak dira, ikusgarriagoak, baina txikiek soinu gogorragoa dute, zeren eta soinu zorrotzago bat ateratzen dute, tronpeta batenaren antzekoa. Txikiek soinu altuagoa dute, eta handiek, zabaleagoa, grabeagoa, baina guztiak dute soinua», azaldu du alonsotegiarrak.

Emaztea musika irakaslea da eta «adar guztiei jartzen die nota», adierazi duenez. «Adar bakoitzak bere soinua du; batzuekin bi soinu atera ahal dira». Azaltzeko, adar beltz fin bat atera du. Antilope baten adarra dela esplikatu digu: «Adar honi zulo bat eginda, hebrearren 'shofar' tresna ezaguna bilakatu da». Deiadarra, berez, adar mota askorekin egin daitekeela dio, baina ez guztiekin. Oreinaren adarrek, adibidez, ez dute balio ezin direlako hustu, zehaztu du.

Jotzea beste kontu bat da, eta ez da uste bezain erraza, Sainzen hitzetan, praktika kontua baino ez dela dioen arren. Aireari emandako bibrazioan dago gakoa. Praktika apur batekin erraz ikas daitekeela nabarmendu du.

Adarrak lortzea da zailtasun nagusia. Osasun arazoengatik, legeak debekatua du hiltegietan eskuratzea. Gero eta ganadu-azienda gutxiago dago, eta batzuetan, gainera, animalien arteko borroketan mina saihesteko adarrak kendu edo erretzen dizkiete.

Abeltzainen bidez lortzen dituzte adarrak, Euskal Herrian zein kanpoan. «Partikularren bidez lortzen badituzu, ez dago arazorik», zehaztu du Andoni Sainzek. Trukea egiten du materiala lortzeko: «Abeltzainak nirekin kontaktuan jartzen dira adarrak dituztenean, eta egiten

dizkidaten enkarguen truke lortzen dut lanean jarraitzeko materiala».

Eskuratu ondoren, hustearekin eta desinfekzioarekin abiatzen den prestakuntza prozesua jartzen da martxan: «Lapiko handi batean egosten ditut 30-40 minututan zehar, barrukoa atera ahal izateko. Kolpe batzuk emanda barruko hezur-nukleoa ateratzen da, eta kanpoko geruzarekin geratzen naiz. Hurrengo pausoa desinfekzioa izaten da: nik egun oso batez uzten ditut uretan lixibarekin. Eta ondoren, zuloa egitea da hurrengo urratsa; desinfektatu egin behar da berriz ere eta ondoren, ondo lisatu, apaindu, soka jarri...».

Oroigarri gisako enkargu ugari izaten duela dio. «Gehienak mendizaleentzat izaten dira; batzuek tontorrera helduta koan adarra jotzeko nahia izaten dute. Beste zenbaitetan ezkontza bateko oparia izan daitezke, zerbaiten oroigarri. «Batzuetan apainketa nik aukeratzeko esaten didate; beste batzuetan oso enkargu bereziekin etortzen dira, esaldi zehatz bat grabatzea eskatzen dute, irudi zehatzen bat jartzea... Normalean atzean sentipen edo esanahi berezia duten gauzak izaten dira, eta batzuetan grabatzeaz gain barruan zerbait sartzeko eskatzen dute».

Bitxia da, baina adarrekin ez dira bakarrik deiadarrak egiten: zahatoa erakutsi du, baita edateko ontzia ere. Izan ere, adarrek izandako beste erabilera zahar batzuk dira horiek, barruan gauzak gorde eta garraiatzeko ere erabiltzen baitziren. Jotzeko tresna, apaingarri gisa edo oroigarri formarekin, Sainzen eskuetan tradizioak bide berriak aurkitu ditu. •

LUR AZPIKO ABENTURAK

Amaia
BALLESTEROS

**EEEEZ!! 3 URTEKOEN
GELARA EZ!!!**

**PARKERA BAI! TXIRRISTARA
BAI! AMAMA ETA AITITEREN
ETXERA BAI!!**

**ESKOLAN MAMUA
DAGO, AMA. EZ DUT
JOAN NAHI!**

ORDUAN, HORI AL DA ZURE
"GIDOIA" NIRE HURRENGO
KOMIKIA MARRAZTEKO,
LAZTANA?

...MAMUA???

AB²³

iRRITZIA:

GAUR8

ireki gure leihoa

Egokitu-turu-turu-tu!

**Miren AZKARATE
BADIOLA**

Iritsi da iraila. Udako oporrak amaitu dira, batzuentzat luzeak, beste batzuentzat, ez hain luzeak. Hasi da “malabarismoen” hilabetea, edo gehiago gustatzen bazaizue, puzzlea: etxeko-laneko-eskolako-haurren-helduen puzzlea osatzeko garaia.

Gurean, aurten, bi gurasoetako batek goizez egingo du lan eta, besteak, arratsalde. Bi haurrak eskolan; bata haur-eskolan eta bestea, LHn. Goizetako zaintza nik, arratsalde lan egiten baitut, baina ttikiaren haur-eskolaren egokitzapena arratsaldez hasi denez, jai eskatu beharra izan dut. Oporrak puzzlea osatzeko, bai. Ttikia, zaharrena baino

astebete lehenago hasi denez, lehenengo asteetan egokitzapenak irauten duen ordubete horretan lagunekin utzi dut, kuadrillaren zaintzapean.

Astebete geroago zaharrena hasi da, ttikia oso goiz esnatzera kondenatuta, zaharrenaren ordutegira egokituz. Azken hau 08:30ean sartu eta 12:00etan ateratzen da; bestea 10:00etan, 11:00ak arte. Bata utzi eta jaso eta bestea eraman eta jaso horretan herrian bueltaka euripean denbora egiten, goiz pasa. Eta horrela egun bat eta beste bat, ez ni bakarrik, hortxe gurutzatzen gara-eta gainontzeko guraso, aiton-amon edo/eta zaintzaileekin.

Film honi soinu banda bat jartzekotan, beti datorkit bat burura: zirkuan malabarista zortzi pilotarekin dabilenean eskuz-esku... Badakizu zein musikari buruz ari naizen, ezta? Bada, horixe entzuten dut etengabe nire buru barnean egun hauetan. Hobe umorez hartzea, ezta? Horrelaxe joango da, gutxienez, irail osoa; hain zuzen ere, ttikia egokitu, zaharrena goiz eta arratsalde hasi eta denok ordutegi bat izan arte.

Egokitzapena eta kontziliazioa. Irailan gehien entzuten ditudan bi hitz. Lehenengoa, beharrezkoa; bigarrena zientzia fikzioa!!! •

Parekoa irakurtzen jakin

Rubialesek bere burua defendatuko du, hortzez eta haginez, munduko txapeldun bati emandako musua baimendutakoa izan zela frogatzeko. Hori izango omen da bere defentsaren oinarria, us-tez Hermosok esandako «vale» hori. Iru-di batek mila hitzek baino gehiago balio duenez, nahiko lan dauka Rubialesek. Bi eskuekin burua nola eutsi zion ikusita, zaila dauka egoera dotoretu edo samurtuko duen hitzen bat topatzea.

Guri umetan amaren izeba batek horrela eusten zigun burua musuak lapurtzeko. Eta ez, ez ziren baimenduak ezta gustukoak ere. Kexatuko ginen akaso, baina gure txikitasunean segituan ulertzen genuen izeba hark guk baino

gehiago agintzen zuela familian eta alferrik esango genuela ezer.

Baimenaren eta onespeneren kontuarekin nahastuta dabilta gizonezko asko, Rubialesen kuadrillakoak denak. «Orain kontratu bat sinatu beharko al da tipa batekin ‘enroilatu’ baino lehen?». Horrelakoak esaten dituztenei orain arte nola jardun duten galdetzeko gogo sortzen zait. Baimenik gabe?

Batzuetan pentsatzen dut emakume gehienei aparteko ikastaro bat eman dигutela. Umetan hasi eta koskortu arte, ikastaro trinkoa eta jarraitua, parekoaren beharrak, gogoak, nahiak... identifikatzeko, parekoa irakurtzen jakiteko. Akaso horregatik sumatzen dugu erraz samar parean dagoenak gurekin egon

nahi duen edo ez, musu bat gustatuko ote zaion, gorputzak gerturatzeko baimenik ematen ote digun...

Beti ez dugu asmatzen, eh! Baina gehienetan. “Ez ez da” eta “bai bai da” nahikoa barneratua daukagu. Horrek ez du esan noizbait norbait gogaitu ez dugunik, agian lehenengoan ez bigarrenean harrapatu dugulako mezua. Baina hor geratu da kontua, zimiko bat bihotzean eta buelta, «ate hori itxia zagon txikita!», esanez geure buruari.

Ba hori, gizonezkoei ere eman behar ko zaiela ikastaro trinko eta jarraitu hori, umetatik hasi eta koskortu arte, parekoaren beharrak, gogoak eta nahiak irakurtzen ikasteko. Onespeneraz identifikatzeko, alegia. •

**Amagoia MUJIK
TELLERIA**

ADINAGATIKO DISKRIMINAZIOA

Adinkeria eta publizitatea: markek dagoeneko ez dute hainbeste ezkututzen urdindutako ilea

Adinekoek publizitatean duten presentzia txikia etengabeko joera izan da azken hamarkadetan. Eta agertzen direnean, adituen arabera, modu estereotipatuan edo gutxiesgarrian irudikatzen dira. Hala ere, zentzu horretan zerbait aldatzen ari da. Nahiz eta oraindik modu apalean izan, adinkeria edo adinagatiko diskriminazio horren aurkako ekimenak agertzen hasi dira.

Horren erakusgarri dira #AWorld4AllAges bezalako kanpainak. Osasun Mundu Erakundeak (OME) abiarazi zuen kanpaina 2021ean, erakundeko 194 estatu kideen laguntzarekin, adinari eta zahartzeari buruz pentsatzeko, sentitzeko eta jarduteko modua aldatzeko helburuarekin.

Izan ere, adina da beste pertsona batzuegan ikusten dugun lehen ezaugarrietako bat. Adinkeria ematen da adinak kalte, desabantaila edo bidegabekeria eragiten duenean eta belaunaldien arteko elkartasuna trabatzen duenean. OMEren kanpainak mahai gainean jarri zuenez, «adinkeriak kalte egiten die gure osasunari eta ongizateari, eta oztopo handia da politika eraginkorrak formulatzeko eta zahartze osasungarriari buruzko neurriak hartzeko»

Adituen arabera, OMEren kanpaina «inflexio puntua izan zen». Atzetik etorri zaizkio norabide bereko beste zenbait ekimen. Esaterako, aurtengo udan, L'oreal markak kanpaina egin du sare so-

zialesan, 45 eta 84 urte bitarteko hamarnaka *influenceren* parte hartzearekin. Eta Zara markak ere Angela Molina 68 urteko aktorearen irudia erabili du. Alegia, publizitatean ile urdinak gero eta presentzia handiagoa duela nabarmendu dute adituek.

Joera horren arrazoietakoa bat da adineko pertsonen kolektiboak gero eta garrantzi demografiko handiagoa izatea. NBEren aurreikuspenen arabera, 65 urtetik gorakoek kopurua bikoiztu baino gehiago egingo da mendearen erdialdean: 2021ean 761 milioi pertsona zeuden adin horretakoak edo hortik gorakoak, eta 2050ean 1.600 milioi izango dira. Eta, bistan denez, eragile ekonomikoak hasi dira konturatzen adinekoen garrantziaz eta haien kontsumo ahalmenaz. Hartara, enpresak salgai jartzen dituzten produktu eta zerbitzuen publiko objektiboak ere badirela ikusten hasi dira.

PRESENTZIA BAI, BAINA NOLAKOA

Mireia Fernandez Ardevol UOCko Informazio eta Komunikazio Zientzien Ikasketetako irakaslea da eta IN3ko CNSC taldeko ikertzailea. Berak garbi dauka: adinkeria-
ren kontra egiteko ez da nahikoa publizitatean presentzia izatea, adinekoak «nola» agertzen diren ere garrantzitsua da.

Rushmore publizitate agenziaz 2018an Estatu espainolean egindako ikerketaren arabera, 65 urtetik gorakoek %3ko presentzia zuten publizitatean. Fernandez Ardevolek adierazi duenez, «adinekoen irudi nagusiek genero

JENDARTEA / GAUR8

NBEren arabera, 2021ean 761 milioi pertsona zeuden 65 urtetik gorakoak eta 2050ean 1.600 milioi izatea espero da. Hortik ulertu daiteke publizitatean gero eta presentzia handiagoa izatea, erosle potentzialak diren neurrian. Zenbakiak aparte, adinkeria edo adinagatiko diskriminazioa mahai gainean dago.

Biztanleria gero eta zaharragoa den honetan, zahartzaro osasungarriari buruzko kezka areagotu egin da. Adinkeriak ez du horretan laguntzen, adineko pertsonak ikusteko modua aldatu beharra dago. GETTY IMAGES

estereotipoak erreproduzitzen jarraitzen dute eta, ondorioz, adinkeria elikatzen dute». Ikerketaren arabera, publizitate mailan adinekoek ordezkari txikiak duten sektoreak edertasuna eta higiena, moda eta garbiketa dira. 65 urtetik gorakoetan gizonetako emakumeak baino gehiago agertzen dira eta nagusiki eguneroko espazioetan irudikatzen dira; etxean, esaterako.

Marc Comptek, Universitat Oberta de Catalunya (UOC) Informazio eta Komunikazio Zientzien Ikasketetako irakaslea, nabarmendu duenez, presentzia handiagoa izateaz gain, beharrezkoa da adinekoen kolektiboaren pertzepzio positiboa eta ez-estereotipua bultzatzea. «Marka komertzialen 'poltsikoei' era-

giten dien beharraz harago, aldaketa beharrezkoa da. Guztiok herritar gisa betebeharrak moral hori daukagu». «Ezin dugu adinkeria sustatzen jarraitu, argi eta garbi kaltegarria baita gure gizartearentzat. Jokabide aldaketa kolektiboa gauzatzeko erantzukizuna partekatua da norbanakoen, erakundeen, enpresen eta abarren artean. Eta

«Ezin dugu adinkeria sustatzen jarraitu, argi eta garbi kaltegarria baita gure gizartearentzat. Hori aldatzeko erantzukizuna partekatua da norbanakoen, erakundeen eta enpresen artean»

Zaila da egun batetik bestera jende guztia enpatikoa izatea orain arte ikusezina izan den talde batekin. «Adinaren pertzepzioari buruzko ikuspegi berri bat normalizatu behar dugu»

hori da gertatzen ari dena: norabide horretan lehen urratsak egiten hasi dira, nahiz eta bidea luzea izatea aurreikusi den», gaineratu du Comptek.

Adituaren ustez, adinkeria kaltegarria dela eta aurre egin behar zaiola uste dute zenbait markak. Beste batzuek, berriz, epe laburreko marketin ekintza eta benetako konpromisorik gabeko aukera gisa ikus dezakete, gizartearen aurrean ondo geratzera bideratua; «*social-washing* esaten zaionaren zerrrendan, ekintza bat gehiago besterik ez».

Baina, edonola ere, Comptek «oso zaila» ikusten du egun batetik bestera jende guztia enpatikoa izatea orain arte ikusezina izan den adin talde batekin. «Pentsatzeko,

sentitzeko eta jarduteko modua aldatzea da kontua; alegia, gauzarik zailena. Horrek denbora eta ahalegin handia eskatzen ditu, adinaren pertzepzioari buruzko ikuspegi berri bat normalizatzea lortu arte».

ALDAKETAREN ZANTZUAK

Aldaketaren zantzuak hasi dira ikusten. Aldaketa horretan laguntzen ari diren kanpainen artean *#OldLivesMatter* izenekoa dago, pandemia ostean mundu osoko geriatría eta gerontologiako dozenaka elkartek abiatutakoa. Adituen ustez, Chocolates Valor markak Jose Coronado aktorearekin duen kanpaina eta Dove enpresak azken urteetan bultzatutako beste batzuk bide beretik doaz. Hain justu, Dove markak bere pro-

duktu batzuetan zilar kolorea gris kolorearekin ordezkatu du, ilea tindatzen ez dutelako diskriminazioa jasaten duten emakumeei keinu bat egiteko.

«Marka komertzial gehienak, ausartenak eta bisionarioenak, konbentzimenduetatik ari dira, eta aukera argia ikusten dute errespetu, inklusio eta dibertsitate balio batzuen inguruan posionatzeko», iritzi du Comptek.

Bere ustez, lehen fasean halarik egiten ez dutenek aurrerago egin beharko dute ziurrenik, beste gaitz sozial batzuekin gertatu den bezala, hala nola homofobiaren aurkako edo matxismoaren aurkako borrokarekin.

Horren erakusgarri da Gillette markarekin gertatutakoa; izan ere, nazioartean maskulinitate toxikoaren aurkako borrokarekin konprometitutako markatzat hartzen da, horri buruzko urrats sendo bat egiten lehenetarikoa izan baitzen. 2019. urtean egin zuen, hain zuzen, «*We Believe: The Best Men Can Be*» kanpaina abiarazi zuenean, *Me Too* eta antzeko gizarte mugimenduekiko erreakzio gisa. «Orduan, Gillettek benetako aktibismo korporatiboa egiteko apustua egin zuen, epe luzerako marka estrategia gisa; gizonak beren bertsiorik onena aurkitzeko hezi nahi zituen entitate gisa eraikita», nabarmendu du Comptek.

Hala ere, adinkeriari dagokionez, UOCeko irakasleak uste du oraindik ere egin behar dela azken urteetan beste desberdintasun arrazoi batzuekin lotuta gertatu den jauzi hori. «Adinak ezin du izan inor diskriminatze arrazoia».

Rosa ARRUABARRENA

UPV/EHUko Donostiako Informatika Fakultateko irakasle eta ikertzailea

Adimen Artifizial Sortzailearen iraultza azkarra: automatizaziotik haratago

Ukaezina da Adimen Artifiziala (AA) esparru guztietan sartzen ari dela. Ikuspegi berri batetik helduko diogu berriro gai horri. Egia esan, hainbat hamarkada daramatzate ikasketa automatikoaren arloan ikertzen, AAren adar espezifikoak baita, eta horregatik deitzen zaio AA modu sinplifikatu gisa. Baina eduki digitala sortzen duen aldaera da une honetan lan-merkatua astintzen ari dena, askotariko lanpostuak mehatxatzen eta aldatzen –ez kualifikazio baxua edo errepikapen gutxien dutenak soilik, lan sortzaileagoak ere bai, automatizatzen errazak ez direnak–, baina baita aukera berriak sortzen ere.

AA Sortzailearekin garatutako tresna berriek eredu matematikoetan oinarritutako algoritmoak erabiltzen dituzte, parametro ugari dituztenak, datu-banku izugarriekin entrenatuta daudenak eta etengabe ikasten ari direnak. Eduki sorta zabala sortzeko gai dira, estatistika-gomendioak oinarri hartuta, hainbat zehaztasun-mailarekin. Emaitzak emateko, sarrera-datuak behar dituzte, batez ere testu-formatuan, hala nola testuinguruaren deskribapena, jarraibideak eta informazio garrantzitsua. Adibidez, ChatGPTk antzezlan bat asma dezan, gaia, pertsonaien ezaugarriak eta egokitzen jotzen ditugun datuak eman diezazkiokegu. Zenbat eta sarrera zehatzagoa eman, orduan eta eduki hobea sortuko dute. Ondoz ondoko interakzioen bidez, erabiltzaileak sortutako edukia mugatu eta doi dezake, konbentzitu duen emaitza lortu arte. Laguntzaile gisa jarduten dute zerotik edo garatzen ari diren edukiak sortzen edota optimizatzen, azken eduki digitalen sorrera-abiadura eta kalitatea nabar-

men hobetuz. Aurreko zenbakietan jaso ez diren adibide batzuk aipatzearen, lagungarriak izan daitezke enpresaren eta marketinaren diseinuan eta garapenean; era guztietako testuak sortzeko eta optimizatzeke (programen iturburu-kodeak, merkataritzakoak, legezkoak...), fikziozko egoeretan pertsona errealean irudiak sortzeko –hirugarrenen ahotsa simulatuz–, arte digitaleko obrak sortzeko eta produktuen erabilgarritasuna egokitzeko. Baina etxeko/laneko egunerokotasunean laguntzeko, hitz egiteko edo, besterik gabe, entretentzeko ere balio dute.

AA sortzaileek algoritmo ez-deterministak erabiltzen dituzte: etengabe ikasten ari direnez eta horien emaitzak eredu estatistikoetatik eratortzen direnez, algoritmoek eduki desberdinak sor ditzakete sarrera-datu berberetatik abiatuta. Badira prompt edo “istorioak” kontserbatzea ahalbidetzen dutenak, aurrerago berreskura daitezkeenak. Batzuek hainbat eredu estatistiko konbinatzen dituzte. Beste batzuek sortu beharreko edukiaren fidagarritasun maila konfiguratzeko aukera ematen dute: tarte handiko soluzioak irudimentsuagoak eta harrigarriagoak izan litezke (irudia ikusi), batzuetan “haluzinatzeraino” eta, ondorioz, sortutako emaitzarekin kritiko izan behar da.

Parametro anitzeko barne-algoritmo horien zehaztapenak amaigabeak dira, doako eta ordainpeko tresnen ugartze azkarrak erakusten duen bezala. Hona hemen adibide nabarmenak: ChatGPT, Notion AI, Writesonic, DALL-E, Mid-Journey, Leonardo.ai, Stockimg.ai, VALL-E, AIVA, Amper Music, Opus Clip, Synthesia.ai, RunwayML, Durable.ai, Framer,

10web, Browse AI, cody.ai, bardeen.ai, tome, beatufile.ai eta Slides.ai. Baina askoz gehiago daude, behar adina gehiago. Bildumak lerroan ere badaude: <https://theresanaiforthat.com/> eta <https://www.educaciontrespuntocero.com/tecnologia/apps-gratuitas-inteligencia-artificial/>.

Laster, ezinbestekoa izango da AA Sortzailean oinarritutako tresnak erabiltzea, bai lan-arloan, bai arlo pertsonalean eta sozialean. Proaktiboa izatea, aliatutzat hartzea eta birziklatzea funtsezkoa da arrakala digitalean atzean ez geratzeko. Iraultza abian da. •

Midjourney eta Microsoft Bing Chat erabiliz sortutako irudiak: «Messi 'Stilyzed'» eta «Robota arrantzan». R.A.

BEHATXULO[TIK]

Juantxo EGAÑA

EUSKAL ESPEDIZIO BAT PERUKO ANDEETAN, 1967AN

JUAN MARI FELIU DORD

1967ko apirilean, Peruko Andeetara zihoan euskal espedizio bat itsasontziz abiatu zen Santurtzitik Limako Callao porturaino. 24 egun behar izan zituzten helmugara iristeko. Euskal espedizioaren asmoa Andeetako gailurrik garrantzitsuenetako batzuetara iristea zen. Juan Mari Feliu Iruñeko espediziokide batekin batera zeraman ekipajea. Euskal espedizioak ordura arte zapaldu gabeko hiru tontor igo zituen: Uchuraju, Ayukuraju eta Atunrraju (5.987 metro). Azken horretan ikurrina jarri zuten eta Feliuk bere kamerarekin, Kodak Retinette batekin, gerorako geratu den argazkia atera zuen.

Euskal Herrira itzuli zenean, Juan Mari Feliuk, Espainiako poliziak ikurrina konfiskatu egingo zuela aurreikusita, Baionan zegoen Eusko Jaurlaritzaren egoitzan utzi zuen, eta Manuel Irujok hartu zuen haren ardura. Aste batzuk geroago, Angel Landa espediziokideetako baten eskutik Basaurin ematen ari zen proiektzio batean, akats bat tarteko, Atunrrajuko gailurreko argazki batzuk erakutsi ziren. Bertan ikurrina ikusten zen, eta

publikoak txalo artean hartu zuen euskal ikurraren presentzia. Proiektzioa egin eta egun batzuetara, poliziari egindako txibatazoak espedizioko kide guztiak atxilotzea eragin zuen. Atxiloketak eta miaketak izan ziren eta polizia ikurrinaren eta diapositiben bila ibili zen han eta hemen. Euskal Mendizale Federazioko orduko presidente Pedro Otegik ere komisariatik pasatu behar izan zuen.

Argazkien egile eta ikurrinaren eramaile Juan Mari Feliu atxilotu egin zuen Guardia Zibilak, eta bere etxea miaztean, espedizioko beste kideei bezala, Andeetan ateratako irudi asko konfiskatu zituzten, besteak beste, Atunrrajuko gailurreko ikurrinarenak. Feliuk bi hilabete eman zituen Iruñeko espetxean. Goian ageri den argazkian Andeetako euskal espedizioko kideak ageri dira: Angel Landa, Paco Lusarreta, Angel Rosen, Juan Ignacio Lorente eta Juan Mari Feliu (zutik) eta Rodolfo Kirch eta Luis Mari Saez Olaza-goitia (makurtuta).

ENTZUN. HITZ EGIN

Hitz egiteko,
entzun egiten
dugulako.

naiz:irratia

naiz:irratia

Donostia 93.8 / Urola 91.8 / Goierri 102.2 / Legazpi 94.6 /
Bilbo 92.2 / Gernika 96.7 / Durango 97.4 / Gasteiz 91.5 /
Bortziriak 103.1 / Leitza 95.1

irratia.naiz.eus

